

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

ULUSLARASAI SÖZLEŞMELER VE AFGANİSTAN ULUSAL
KANUNLARINDA ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA

EĞİTİM HAKKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MARİAM DANİSHJO

DANIŞMAN

Yard. Doç. Dr. Mustafa ÇAKIR

KOCAELİ 2017

T.C KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

ULUSLARASI SÖZLEŞMELER VE AFGANİSTAN ULUSAL
KANUNLARDA ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA
EĞİTİM HAKI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tez Hazırlayan: Adı Soyadı Mariam Danishjo

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No 20.09.2017/22

Jüri Başkanı: Ünvanı Adı Soyadı Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kabir İmza

Jüri Üyesi Ünvanı Adı Soyadı Yrd. Doç. Dr. Nimat Özbek İmza

Jüri Üyesi Ünvanı Adı Soyadı Yrd. Doç. Dr. Serpil Liscik İmza

Jüri Üyesi Ünvanı Adı Soyadı İmza

(Jüri, Yüksek lisan için en az üç, Doktora için en az 5 Öğretim üyesi ile oluşur)

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, tecrübeleri bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman sayın hocam Yrd. Doç Dr. Mustafa Çakır, Yüksek lisans eğitimim boyunca yardım ve destek olan Yrd. Doç Dr. Ömer Faruk Direk ve Kamu Hukukundaki tüm hocalarımı teşekkür ederim. Tez çalışmam bana yardım eden sayın Sezai Çağlayan'a teşekkür ederim.

Eğitim hayatımda bana maddi manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme de sonsuz teşekkürler ederim.

Yüksek lisan eğitim öğretim boyunca bana burs veren Türkiye Bursları kurumuna da Teşekkür borçluyum.

ÖZET

Bu çalışma, Afganistan'da çocukların eğitim haklarıyla ilgili olarak, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin anlamını ve uygulama sürecini incelemek için ele alınmıştır. Ayrıca, İnsan hakları mekanizmalarının işletilmesi ve bununla ilişkili olarak yükümlülükler, eğitim hakkı bağlamında incelenecektir. Son otuz yıldır savaşın devam ettiği Afganistan'da, yeni hukuk düzeninin kurulması ve uygulanması, Afganistan'ın yeni doğmuş bir devlet olarak tanınmasına neden olmuştur. 2001 tarihinde kurulan yeni hükümet, hukuki sınırlamalar dahil olmak üzere, yeni anayasanın kabulü, yeni insan hakları komisyonunun kurulması ve de insan haklarına ilişkin olarak uluslararası hukuk nezdinde vermiş olduğu taahhütlerle, bir dizi tasarrufa imza atmıştır. Çatışmalardan yeni çıkmış bir devlet olarak, eğitimin geliştirilmesi hususu, hükümetin yeniden yapılandırılması aşamasında atılması gereken ilk adımdır.

Tezimizde, çocuğun eğitim hakkı ulusal ve uluslararası hukuktaki gelişimi ve günümüzdeki durumu ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Çocuğun eğitim hakkı ulusal ve uluslararası hukukta geçmişten günümüze kadar olan gelişimi ve günümüzdeki durumu detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Çocukların eğitim hakkı, uluslararası sözleşmelerde, bölgesel insan hakları sistemlerinde ve devletlerin anayasalarında tanınan güçlendirici bir haktır. Son on beş yıllık süre zarfında, çocukların eğitim haklarının geliştirilmesine dair denemeler mevcut olsa da, halen çocukların eğitime erişimlerinde engeller bulunmaktadır. Bu

çalışmada, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, Afganistan ulusal mevzuatında ne derece uygulandığı üzerinde durulacaktır.

Bu çalışma, çocukların eğitime erişim haklarına ilişkin engellerin temel sebeplerini içermekle birlikte, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Afganistan'daki uygulanmasına dair sorunlarla sona erdirilecektir. Son olarak, çocukların eğitim ihtiyacının giderilmesine yönelik olarak ne gibi olanakların sağlanması gerektiği ve bu hakkın geliştirilmesine dair tavsiyelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Eğitim, Çocuk, Hak, Hukuk, Adalet.

ABSTRACT

The article examines the meaning and process of implementation Child Right Convention in specific children's right to education in Afghanistan as well as the obligations and implementation of human rights instruments regarding the rights to education. After three decades of war in Afghanistan for establishment and enrollment of new laws, Afghanistan can be called a new born country, on 2001 after establishment of new government this country brought a lot changes on the law constrictions, new constitution, new Human right commission and new commitments to internationals laws regarding watching human rights took place. For a post conflict country the development of education is the first step to reconstruction of government.

Children's right to education is an empowerment right which is given wide recognition in important international agreements and regional human rights instruments as well as in countries' constitutions. Despite of trying for development of education in last 15 years there are still obstacles for children's access to education, The article follow up how much the CRC is implementing in Afghanistan and if it is in line with the national laws.

The article is also included of main reasons of obstacles access to education for children, the research will be end up with difficulties of implementation of CRC in Afghanistan, and suggestions for developing and providing facilities to children in need of education.

Keywords: Afghanistan, Education, Child Right Convention, Law, Justice.

İÇİNDKİLER

ÖNSÖZ

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ	1
Araştırma Metodolojisi	3
Araştırmanın Önemi.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM	6
GENEL AÇIKLAMALAR	6
1. ÇOCUK KAVRAMI.....	6
1.1 Uluslararası Hukukta Çocuğun Tanımı	6
1.2 Ulusal Mevzuatta Çocuğun Tanımı	7
1.2.1 Cezai Sorumluluk Yaşı.....	7
1.2.2 Evlenme Yaşı.....	7
2. İNSAN HAKLARININ TANIMI	7
3. İNSAN HAKLARI OLARAK EĞİTİM.....	8
İKİNCİ BÖLÜM.....	15
AFGANİSTAN'DA ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKLARININ KORUNMASINDA ETKİLİ OLAN, ULUSLARARASI KONVANSİYONLAR VE KURUMLAR.....	15

1. ÇOCUK HAKLARINA DAİR ULUSLARARASI KONVANSİYONLAR.....	16
1.1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi	17
1.2 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi.....	19
1.3 Medeni ve Sivil Haklar Sözleşmesi.....	22
1.4 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme	22
1.6. Çocuk Hakları Sözleşmesi	24
2. AFGANİSTAN'DA KURUMLAR.....	28
2.1. Çocuk Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasında Uluslararası Kurumun Rolü	28
2.2. Afganistan'da Çocuk Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasında Bağımsız Uluslararası ve Ulusal Kurumun Rolü.	30
ULUSAL MEVZUATLARDA EĞİTİM HAKKI	34
3.1 Eğitim Hakkı.....	34
3.1.1 Anayasa.....	35
3.1.2 Eğitim Yasası.....	41
3.1.3 İş Kanunu	42
3.1.4 Engellilik Yasası.....	44
3.1.6 Çocuk Ceza Yasası.....	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	47
AFGANİSTAN'DAKİ EĞİTİMİN TARİHİ ARKA PLANI	47
3.1 KIZLARIN EĞİTİMİ	48
2. AFGANİSTAN'DA EĞİTİME KARŞI TUTUMLAR.....	51
2.1 Geleneksel Tutumlar	53
2.2 Dini Tutumlar	53

3. AFGANİSTAN’DA ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ HUSUSUNDA KARŞILAŞILAN ENGELLER.....	55
3.1 Çocuk İşçiliği.....	55
3.1 Yoksulluk ve Çocuk İşçiliği.....	57
3.2 Güvensizlik	61
3.3 Okulda Şiddet.....	62
3.4 Okul Eksikliği.....	63
3.5 Okul Uzaklığı.....	63
3.6 Düşük Eğitim Kalitesi.....	64
3.7 Kız Çocuklarının Eğitimlerine İlişkin Dair Özel Sorunlar	64
3.8 Engelli Çocukların Eğitim Hakkı	68
SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	76

KISALTMALAR LİSTESİ

ABİHK	: Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇHZ	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
EB	: Eğitim Bakanlığı
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
UÇÖ	: Uluslararası Çalışma Örgütü
UNDHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Açıklaması
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YÖB	: Yüksek Öğretim Bakanlığı

GİRİŞ

Uzun süren çatışmalara ev sahipliği yapan Afganistan'da, insan hakları ve bunun özelinde çocuk hakları, beklendiği derecede gelişme gösterememiştir. Otuz yılı aşkın çatışma süreci, çocukların ve yetişkinlerin eğitime erişim hakları ile diğer haklarına erişimlerine engel olmuştur. Yeni hükümetin kurulması ile birlikte, eğitim sistemi gelişmeye başlamış olmakla birlikte, eğitime erişim konusunda adil bir sistemin varlığı konusunda halen engeller bulunmaktadır. Kadınlar ve kız çocukları, erkekler ve erkek çocuklarına kıyasla eğitime erişim hususunda eşit bir hakka sahip olamadıklarından dolayı, bu çatışma sürecinin kurbanları olmuşlardır.

Esasen, eğitim, toplumlarda temel olarak kabul görmüş bir mefhum olmakla birlikte, toplumların gelecekleri için aydınlatıcı bir misyona sahip olmuştur. Eğitime erişim genel olarak insanlık, özelde ise çocuklar için mutlak ve temel bir haktır. Çok bilinen bir deyişte de belirtildiği üzere, "Okul kapılarının açık olduğu yerde, cahilliğin kapıları kapalıdır". Kutsal İslam Dini, ulusal ve uluslararası enstrümanların perspektifinde bakıldığında, eğitim, kız ve erkek ayrımı yapılmaksızın, tüm çocukların hakkıdır. Tüm Afgan çocukları, adil ve eşit bir şekilde, ırk, etnisite, din, belirli bir zümreye aidiyet, dil, doğum yeri, sosyal statü ve başka unsurlar gözetilmeksizin bu hakka

sahip olmalıdırlar. Çünkü, eğitim fırsatlarının eşitliği, toplum olmanın ön koşullarından biridir (Gholam Dastgir Hazrati and Abdulhaq, 2006).

Uzun süren savaş, Afganistan'da, özellikle Taliban rejimi döneminde eğitim sistemini tahrip etmiştir. Kadınların eğitim görmesine karşı olan Taliban, insan haklarına dair herhangi bir mekanizmayı takip etmemiştir. 2001 tarihli Dünya Bankası raporuna göre, yetişkinler arasında ortalama okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 36 olarak tahmin edilmektedir. 2001'de (World Bank, 2001), Bonn Konferansı sonrasında, çok sayıda uluslararası bağışçı, eğitim sisteminin geliştirilmesi için Afganistan'a yardımda bulunmuştur. Savaş yıllarında, gerek çocukluklarını gerekse temel haklarından biri olan eğitim haklarını kaybetmelerinden dolayı çocuklar, savaşın kurbanları arasında yerini almışlardır.

Çocuk gelişimi ve insan haklarının geliştirilmesi hususunda önemli bir araç olan eğitim, aynı zamanda bir ekonomik ve sosyal haktır. Eğitim, iyi bir yaşam seviyesine ulaşmada, yoksulluğun giderilmesinde, çocuk işçiliğın azaltılmasında ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında hayati bir role sahiptir. Eğitim, çocukların, sosyal ve politik yaşama dahil olabilen yetişkinler olmalarına da yardımcı olmaktadır. Eğitim, ayrıca, kamu sağlığı, ekonomik gelişme ve sosyal mobiliti gibi kesişen konulara dikkat çekilmesine de yardımcı olmaktadır (AIHRC, 2008).

Araştırma Metodolojisi

Çocuk hakları bağlamında çocuğun eğitim hakkı ile ilgili konular Afganistan hukuku ve uluslararası hukuk açısından cevaplar bulunması için yapılan çalışmada, tartışmalar değerlendirilmiş, bazı bölümlerde kendi görüşlerimize yer verilmiş, yeni öneriler getirilmeye gayret edilmiştir. Bu tez, masa üzeri çalışmasının ürünüdür. Çalışma bulgularının çoğu, ulusal ve uluslararası araştırmalar ile insan hakları izleme raporlarına dayanmaktadır. Evrensel ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri, hükümetlerarası örgütlerin raporları, haberler, çocukların korunmasına ilişkin sivil toplum kuruluşlarının raporları, ulusal rehberlik örgütünün web sitesi, çocuk hakları komitesinin 2009 sonrası dökümanları, yararlanılan diğer kaynaklardır. Bu çalışma, Afganistan'daki çocukların eğitim haklarına erişimi ve bu hakkın önündeki engeller ile Afganistan'da yerinden edilmiş mülteciler olarak çocuklar üzerine odaklanmaktadır.

Bu tez çalışması, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ulusal mevzuat ile uygunluğunu ve uygulamadaki durumunu ortaya çıkartacaktır. Çalışmada odaklanılacak iki farklı çocuk grubu mevcuttur. Bunlardan birincisi, okula devam eden çocuklar, ikincisi ise eğitime erişimi olmayan çocuklardır. Eğitime erişimin önündeki engeller olan ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde dikkat çekilen, çocuk işçiliği, erken yaşta evlilik, cinsiyetler arasındaki eşitsizlikler de odaklanılacak hususlar arasındadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi 1989 tarihinde, insan haklarının genişletilmesi ve dünyadaki çocukların özel ihtiyaçlarına odaklanan bir belge olarak Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulmuştur.

Çocuklara ilişkin insan haklarının her yönünü kapsayan ve hukuki olarak bağlayıcı olan ilk uluslararası sözleşme olan Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların korunmasına ilişkin ulusal mevzuatlarını uygulama hususunda taraf devletleri sorumlu kabul etmektedir. Her bir devlet, söz konusu Sözleşme hükümlerinin kendi ulusal mevzuatlarına aktarılması hususunda, zorluklara neden olabilecek kültürel ve geleneksel uygulamalara sahiptir. Gelenekçi ve kültürel toplum yapısı nedeniyle, bahsi geçen bu zorluklar, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanması noktasında Afganistan'da daha büyük sorunlara neden olmaktadır.

Tezimizin birinci bölümde kavramsal çerçeve bağlamında çocuk ve çocuk hakları kavramı tarihsel gelişim itibarıyla incelenmiştir. Çocuk kavramı, çocuk kavramının tarihsel arka planı ile birlikte verilmiştir. Zaman içinde çocuk hakları kavramının ortaya çıkışı ve eğitim hakkı kavramının niteliği ile kapsamına yer verilmiştir. İkinci bölümünde çocuk haklarının özellikle eğitim bağlamında uluslararası anlaşmaları inceleyip afganistanin kanunlarıyla kıyaslanacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise Afganistan hukukunda çocuğun eğitim hakkına ilişkin düzenlemelere ve engellemeleri yer verilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Son dönemlerde insan hakları ve özelinde çocuk hakları ulusal ve uluslararası toplumda çok önemli bir konu haline gelmiştir. Yeni hükümetin kurulduğu tarih olan 2001'den bu yana, Afganistan'da, insan haklarının geliştirilmesine yönelik olarak, çok sayıda uluslararası cenahtan destek gelmiştir. 1994'te Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalayan Afganistan, 1996'da kendisinden beklenen yıllık raporunu, ülkede yaşanan çatışmalardan dolayı, yeni hükümetin kurulmasından yedi yıl sonra, ilk kez 2008'de vermiştir (AIHRC, 2008). Görüldüğü üzere, çocuk hakları meselesi, Afganistan'da yeni bir konu olmakla birlikte, üzerinde çalışılması gereken de bir konudur. Çocuk hakları üzerine hazırlanan tüm raporlar ve yapılan araştırmalar, uluslararası kurumlar veya organizasyonlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Çocuk hakları konusunun hukuk derslerine dahil edilmesi ise yeni bir konudur. Daha önce detaylı bir şekilde ele alınmayan bu konu, bu çalışmada ele alınacaktır. Özellikle, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 45. Maddesinin uygulanmasına ilişkin güçlükler arasındaki ilişki, maddenin demokratik yönleri, ekonomik, güvenlik ve kültürel-geleneksel tutumların etkileri, daha önce herhangi bir yönüyle ele alınmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL AÇIKLAMALAR

1. ÇOCUK KAVRAMI

Çocuk kavramı, toplumların yapılarına, kültürlerine, inançlarına, ekonomilerine göre değişen bir kavramdır (Inan, 1968). Çocuk kavramı içerisinde birçok anlamı barındırma özelliği taşımaktadır. Aile ve toplumun temel taşı meydana getiren çocukların, uluslararası antlaşmalarla korunmuş ve her ülkenin kültürel yapılarına göre yansımış dokunulmaz ve devredilmez nitelikte hakları vardır. Çocuk, saflığın, güzelliğin ve hatta günahsızlığın simgesi olarak kabul edilmektedir. Bazen kaygısızlık, mutluluk, masumluk, bilinçsizlik sözleri çocukluğu çağrıştırmaktadır (Ersalan, Ankara 2015).

Hukukta, çocuk kavramı ve çocukluk dönemi, yaş faktörüne bağımlı olarak tanımlanmaya çalışılmıştır.

1.1 Uluslararası Hukukta Çocuğun Tanımı

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) 1. Maddesi uyarınca uygulanabilecek olan yasaya göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır (ILO, Ankara, 2000). Hukukta ise, çocuk kavramı ve çocukluk dönemi, yaş faktörüne bağımlı olarak tanımlanmaya çalışılmıştır (Lütfiye Öz, 2013).

1.2 Ulusal Mevzuatta Çocuğun Tanımı

Usul hukukunun, bir suçlu veya şüpheli olarak adalet sisteminin karşısına çıkan çocuklarla ilgili hükümlerine göre çocuk, henüz 18 yaşını doldurmamış kimse olarak tanımlanmaktadır. Eğitimcilere göre çocuk, yetişkinlerden farklı gelişme ve performansa sahip olan, sınırlı bilgi ve deneyim sahibi olan, hayatının tamamı doğruluk ve masumiyet üzerine kurulu olan kimsedir. Afganistan kanunlarda çocuğun sorumluluğu yaşını cezai ve evlenme yaşı bilirmiştir.

1.2.1 Cezai Sorumluluk Yaşı

Çocuk Ceza Yasasına göre, bir suçun işlenmesinden dolayı cezai sorumluluk için 18 yaş şartı aranırken, 12 yaşını doldurmamış çocuklar herhangi bir cezai sorumluluğa sahip değildir. Ama 12 den 18 arası yaşların hafif cezalara mahkum etmektedir.

1.2.2 Evlenme Yaşı

Afganistan Medeni Hukuku'na göre, erkekler için evlenme yaşı 18, kadınlar için ise 16'dır. Bir erkek ve bir kadın, bu yaşlara geldiklerinde kendi tercihleri ile evlenebilirler, fakat bu yaştaki kızlar babalarının veya mahkemenin iznine ihtiyaç duymaktadırlar. 15 yaşın altında gerçekleştirilen evlilikler ise kabul edilmemektedir. Kanunun 39. Maddesinde yetişkinlerin yaşı 18 yaş tan başlımaktadır. Medeni kanun'a göre, Çocukluk, ilk bebeklikten on sekiz yaşına kadardır dolayısıyla çocukluğun başlayabilmesi için çocuğun sağ olarak tamamıyla doğmuş olması gerekir.

2. İNSAN HAKLARININ TANIMI

Oxford Sözlüğü'ne göre insan hakları, temel haklardan olup, özellikle hükümetler tarafından adil ve düzgün bir şekilde muamele

görülme olarak tanımlanmaktadır(Wehmeier, Sally, 2005). İnsan hakları, devletlerin kendi vatandaşları için garanti altına alması beklenen temel haklardır. İnsan haklarının korunmasına yönelik olarak çok sayıda sözleşme ve protokoller hazırlanmış olmakla birlikte, bu sözleşme ve protokollere taraf olan devletlerin, bu hakların uygulanmasının gözetim ve kontrolünü sağlamak için gerekli organizasyonları oluşturmaları gerekmektedir. İnsan hakları aşağıda verilen niteliklere sahiptirler:

- ✓ İnsan hakları doğal haklardır: İnsan haklarının varlığı, hükümet tarafından verilmelerine bağlı değildir, kendiliğinden mevcuttur. İnsan hakları, doğumdan itibaren kazanılan ve sadece insan olmadan kaynaklı sahip olunan haklardır.
- ✓ İnsan hakları verilemez veya alınamaz.
- ✓ İnsan hakları evrenseldir, cinsiyet, ırk, renk, din, milliyet ve sosyal statüye bağlı olmadan herkese ait olan haklardır (What are Human's Rights, 2008).

3. İNSAN HAKLARI OLARAK EĞİTİM

Eğitim, 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabulünden bu yana resmi olarak bir insan hakkı olarak tanınmıştır. Günümüzde eğitim hakkı hem uluslararası metinlerde hem de ulusal metinlerde güvence altına alınmıştır. Birleşmiş Milletler'in (BM) eğitim konusundaki ilk ve en önemli eseri İnsan Hakları Evrensel Bildirisidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 26. maddesi eğitim

hakkına yöneliktir. Eğitim hakkına ilişkin bir başka belge ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir (AİHS). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 1 Protokolün 2.maddesinde, eğitim ve öğretim hakkı düzenlemektedir. Bu durum, BM Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme (1960), Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966) ve Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşmesi (1981) gibi sayısız bölgesel insan hakları sözleşmesinde tasdik edilmiştir. Bu sözleşmeler, tüm çocuklar için ücretsiz ve zorunlu ilköğretimin kurulmasını, ortaöğretimi geliştirme yükümlülüğünü, bütün çocukların eğitime erişebileceği tedbirlerin alınmasını, yükseköğrenime adil erişimin sağlanmasını ve temel eğitimi tamamlamamış olan kimselere temel eğitimi sağlama yükümlülüğünü garanti altına almaktadır (UNICEF, 2007).

Afganistan, 10 Aralık 1948 tarihinde, diğer 48 imzacı devlet ile birlikte, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne imza atmıştır. İHEB'in 26. Maddesinin ilk paragrafı doğrudan eğitim hakkıyla ilgilidir. Madde hükmüne göre, "*herkes eğitim hakkına sahiptir*". Eğitim ücretsiz olmalıdır, en azından ilk ve temel seviyede ücretsiz olmalıdır. Temel eğitim zorunlu olmalıdır, teknik ve profesyonellik eğitimi herkese uygun hale getirilmelidir, yükseköğrenim ise herkese eşit olarak temel alınarak erişilebilir olmalıdır (UDHR, 1948).

4. ÇOCUK HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Çocuk hakları, eğitim ve beslenme ihtiyacının karşılanması ve özel koruma gerektiren haklar gibi insan haklarının bir parçasını oluşturmaktadır. Çoğu ülkede çocuk hakları, hükümetlerin dikkat ettiği yeni haklardandır. 18. Yüzyıl Büyük Britanya'sında, Sanayi Devrimi döneminde, çocuk işçiliği ortaya çıkmış ve birçok çocuk, fabrika ve madenlerde çalıştırılmıştır. Bu çocuklar, çok uzun çalışma saatlerinde, az bir ücretle çalıştırılmaya zorlanmışlardır. Daha sonraları, çocukların sağlık ve refahlarına ciddi tehditler oluşturmasından dolayı, çocuk işçiliğini kınayan sosyal reformlar gündeme gelmiştir (Rai, 2005). 19. Yüzyılın yarısından itibaren, çocuklara özel koruma ve gelişme imkanı verilmesine dair fikirler ortaya çıkmış ve 1881'den bu yana hukuk, çalışma alanlarında çocukların haklarını korumaya başlamıştır. 1881'de, Fransız hukuku, çocukların eğitilmesi hakkını tanımıştır. 20. Yüzyılın başlarında, medikal, sosyal ve adalet alanlarında çocukların korunması devreye sokulmuştur. Bu tarz koruma tedbirleri öncelikle Fransa'da ortaya çıkmış, daha sonraları tüm Avrupa'ya yayılmıştır (Humanium). 1919'dan beri de, uluslararası toplum, çocukları korunmasına özel bir önem vermiş ve 1924'de, çocuk hakları ile ilgili olarak ilk uluslararası sözleşme olan Çocuk Hakları Deklerasyonu yayınlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ve beraberindeki yıkım, binlerce çocuğu zor durumda bırakmıştır. BM, 1947 tarihinde, savaşın genç kurbanlarına

bakılması ve Avrupalı çocukların gözetilmesi için UNICEF'i kurdu. 1953'de ise kurumun kapsamı uluslararasına genişletildi. Son olarak, 1989 tarihinde BM Genel Kurul tarafından Çocuk Hakları Sözleşmesi imzalandı. Sözleşmenin 54. Maddesi, çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını tanımlamaktadır. Bu sözleşme, 20 devletin onaylaması sonucu, 1990'da yürürlüğe girmiştir (Historical overview of the Children's rights evolution, p. 2). Afganistan, BM Çocuk Hakları Sözleşmesini, herhangi bir çekince koymadan 1994 yılında onaylamıştır. Sözleşmenin 44. Maddesinin, paragraf 1(a)'ya göre, Afganistan, 1996'da ilk raporunu Komite'ye vermekle yükümlüydü. Lakin, 30 yıl süren savaş ve istikrarsızlıklardan dolayı, rapor istenen tarihte teslim edilemedi. 30 yıl süren savaş, kırılğan güvenlik yapısı, siyasi istikrarsızlıkları, yoksulluk, sosyal sorunlar, teknik ve ekonomik kapasite yetersizliği ve hükümet deneyiminin eksikliği gibi nedenlerden dolayı bu rapor, seçilmiş yeni hükümetin kuruluşu kadar ertelenmiştir (Initial report of States parties due in 1996, 2009). Sonuç olarak, 18 Ağustos 2009 tarihinde hazırlanan bu ilk raporda, erken yaşta evlilik, şiddet, çocuk işçiliği ve eğitim sorunları, Afgan çocuklarının yaşadığı temel sorunlar olarak belirtilmiştir. Bu ilk raporda, kamusal farkındalığın artırılması ve adalet ve yargı sisteminin uluslararası standartlara çıkartılması tavsiye edilmiştir.

Çocuk hukuku, geniş bir anlamıyla; özel hukuk, ceza hukuku, sosyal ve kamu hukuku ile sözleşmelerde bulunan ve çocuk haklarını

düzeltilmiş olan kuralların bütünüdür. İnsan haklarında Çocuk hukuku kavram açısından değerlendirildiğinde objektif ve sübjektif olmak üzere ve iki anlam taşıdığı görülmektedir. Afganistan kanunlarında çocuğun hukuki durumunu tespit eden kamu hukuku, ceza hukuku, sosyal huku ve özel hukuk alanlarda çocuk ve çocukların haklarına yönelik kuralların bütünü çocuk hukukunun objektif kavram anlamıyla tanımlanmaktadır. Çocuk hukukunun, çocuklara tanıdığı hak ve mükellefiyetler ise sübjektif çocuk hukukuyla ifade edilmektedir(Lütfiye Öztürk, 2013).

Çocukların korunması konusu dünyada son yıllarda artan bir şekilde önem kazanmıştır. Bu nedenle doğal bir sonucu olarak bir çok uluslararası kurumlar ve kuruluşler konu üzerine duyarlılıkla eğilerek modern ve demokratik hükümler ve sözleşmeler hazırlanmışlardır. 1989 yılında çoğu ülkelerden kabul edilen BMÇHS'in gerek çocuk haklarının konusunda en geniş içisinden bağlayıcı özelliğinin bulunması sebebiyle önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. BMÇHS de on sekiz yaşından küçük kişilerin bireysel hakları net olarak belirlenmiş.

5. Eğitim ve Eğitim Hakkı Kavramı

1789 yıldan birden eşitlik kavramı, eğitim ve öğretim etkinlikleriyle birlikte ele alınmaya başlamıştır, insanları gereksinimler olarak hak ve özgürlüğün temelinde eğitim hakkının bulundu ve eğitim

saysinde insanin kendi ihtiyaclarini giderebilecegi uzerende gorus birligi saglanmistir.

Uluslarasi ve devletler orgutler tarafından gelistirilmis insan haklari sozlesmelerde egitim hakkı,ekonomik, sosyal ve kulturel haklar sinifindan kabul edilmiştir.

5.1 Eğitim Kavramı

Eğitimin kelimesinin anlamı sözlükte; “*belli bir amaç için gereken bilgileri verme işi, talim, tedris ve tedrisat olarak belitilmiştir*”. Farsça’da eğitim kelimesi; *per, perviriş-kerden*, fill kökünden türetilmiştir. *Öğretmek, yetiştirmek, geliştirmek, ezmek kırmak,alıtırmak* anlamlarına sahiptir.

Eğitim kavramı ekemk ve tohum ekemk anlamına da gelir. Bu anlamda eğitim çocuğun zihnine, belleğine yeşerip gelişmek üzere bilgi ekmektir(Lütfiye Öz, 2013). Eğitim evrensel açısından temel bir insanın hakkı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca eğitimin özgürlüğü de önemlidir ve eğitimin özgürlüğü; devletin, öğrenmek ve öğretmek hususunda dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, mezhep gibi nedenlerle kişilere engel olmaması ve onları serbest bırakmasıdır(Akyüz, 2000).

5.2 Eğitim Özgürlüğü

Eğitim hakkı, evrensel ve insanın temel bir hak olarak kabul edilmekte olup ve uluslarasi sozlesmelerde hiç bir ayrıma

tanımamıştır. Eğitim hakkı var olamsı devlatin bunu gerçekleştirmek üzere yükümlülüğünü bulumasını gerektirmektedir. Eğitim özgürlü, ilk önce anee babalar kendi dini, felsefi, ahlaklı ve inançlarına göre uygun olarak çocuklarına eğitim seçme hakkı duymaktadır. Bir başa ifadeyle BMÇS'i kabul edilen devletler, ebeveynlerin çocuklarını kendi inançlarına göre uygun dinsel ve ahlakı eğitim verme serbestliklerini saygı duymektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 13.Maddesinin 3.Fikarasına aykırılık oluşturmaktadır. Bu nedeniyle eğitim özgürlüğünden bahsedebilmek için eğitim alanında devletler tekeli olmaması gerekli ve daha eşit ve özgür eğitim sağlanması için birçok eğitim ve öğretim kurumaları kurulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKLARININ KORUNMASINDA ETKİLİ OLAN, ULUSLARARASI KONVANSİYONLAR VE KURUMLAR

2004 tarihli Afganistan Anayasası'nın 7. Maddesine göre, Afgan hükümeti, Afganistan'ın taraf olduğu, BM Şartı, İHEB, uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve insan haklarına dair diğer belgelere uyulması hususunda yükümlülüklerle sahiptir. Anayasa ve diğer ulusal mevzuatlara dayalı olarak, insan haklarının uygulanması ve garanti altına alınması için hukuki mekanizmaların bulunması gerekmektedir. Bu sebepten dolayı, Anayasa, hükümete, insan haklarının uygulanması ve insan hakları ihlallerinin giderilmesi için bağımsız bir insan hakları komisyonu kurması görevini vermektedir (Consideration of reports submitted by States (Afghanistan), 2019).

Eğitim ve öğretim hakkı başıboş bırakılmayacak kadar önemli bir hak olduğu için devlet bunu güvenlik içinde yapılmasını sağlamaktadır. Devletler eğitim hizmetlerini sunmayı kabul etmişler ancak bu hizmetin nasıl sunulacağı, muhtevası, hedefleri tartışılmaya devam edilmektedir. Bu konu özellikle son iki yüzyılın devlet felsefesi tartışılmaları içinde yoğun bir şekilde yerini almıştır. Aşağıda, Afganistan'ın taraf olduğu, çocukların eğitim hakları konusunda oluşturulmuş uluslararası sözleşmeler listelenmiştir.

1. ÇOCUK HAKLARINA DAİR ULUSLARARASI KONVANSİYONLAR

Toplumun geleceği olan çocukların korunmasında birincil mekanizma olan devletler, hükümetleri aracılığıyla, çocukların fiziksel, ruhsal, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişmelerini sağlarlar ve bunun için gerekli hukuki düzenlemeleri yaparlar (İnan, 1968). Çocuk haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin ve ek protokollerinin uygulanmasında devletler, özellikle yargı erkine yönelik olmak üzere, söz konusu hakların uygulanması için gerekli hukuki düzenlemeleri yapmakla yükümlüdürler. Doğaları gereği çocuklar hassas bireylerdir ve bu dönemde alacakları özel bir koruma, ileriki yaşlarda kendilerinin bağımsız bir şekilde karar alabilmelerini de etkileyecektir. Yetişkinlerle karşılaştırıldıklarında, çocuklar, oldukça hassas yapıya sahiptirler ve sahip oldukları haklarının ihlallerine karşı daha duyarlıdır.

Tarih, insanların birey olarak tek başlarına yaşayamayacaklarını, toplum içinde bir arada yaşamının kaçınılmaz olduğunu ispatlamıştır. Toplum halinde yaşayan insanlar da, söz konusu toplum içinde geçerli olan bir takım kurallara uymak zorundadırlar. Bu minvalde, hükümetler bir takım kuralları düzenlerler. Sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle de bir takım haklar tanınmıştır. Hükümetin felsefi olarak işlev tartışmalarına bakıldığında, özellikle son iki asırdır, vatandaşların eğitilmesi önemli bir konu haline gelmiştir.

Eğitim hakkı, devletin bugünü ve geleceği için önemli bir haktır. Bu hakkın nasıl sağlandığı hususu basite alınmaması gereken bir konudur ve takip eden başlıklar altında ele alınacak uluslararası sözleşmeler, bu hakkın uygulamadaki durumunu yansıtmaktadır.

1.1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi

İkinci dünya savaşından önceki tarihi arka planına ilişkin bölümde ele alındığı üzere, çocuklar, herhangi bir hakka sahip olmadıkları gibi, devletten de bu bağlamda herhangi bir destek almamışlardır. 1948 tarihinde yayınlanan ve türünün ilk örneği olan BM İnsan Hakları Bildirgesi, özgürlük, adalet ve barış üzerine kurulu bir dünya için temel oluşturmuştur (Odman, 2012). İnsan haklarına ilişkin olarak yayınlanan ilk resmi belge olan İHEB, kendi ulusal mevzuatlarına uygun olarak devletlere davette bulunmuştur. İHEB'e göre, tüm insanlar insan haklarından faydalanabilirler. Bildiride geçen "herkes" lafzı, genel bir ifade olmakla birlikte, tüm yetişkin ve çocukları kapsamaktadır. Bildiri'nin 26. Maddesi ise çocuk haklarına ilişkindir:

İHEB'in 26. Maddesinin ilk paragrafı ise şu şekilde kaleme alınmıştır: *Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.* Maddenin ikinci paragrafında ise şunlara yer vermiştir: *Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve*

insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirir ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir. Maddenin üçüncü ve son paragrafında ise, Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır hükmü yer almaktadır.

Afganistan, 10 Aralık 1948 tarihinde İHEB'i ilk imzalayan 48 devlet arasında yer alarak, bu önemli insan hakları bildirgesinin tarafı olmuştur. Fakat, İHEB'in kabul edildiği dönem itibariyle, Afganistan'ın istikrarlı bir hükümete sahip olmaması, söz konusu gelişmelerin iç hukuka aktarılması hususunda başarılı olunamamıştır. 2004 tarihinde kabul edilen yeni Anayasa'nın dört farklı maddesi, vatandaşlara eğitim hakkının sağlanması gerekliliği hususuna odaklanmıştır. Eğitimden tüm vatandaşların hakkı olarak bahsedilen bu maddelerde, devlete, başta kadınlar olmak üzere tüm vatandaşlara dengeli bir eğitim hizmeti vermesini gerektiği belirtilmektedir. Bu Anayasa'ya göre, eğitim, üniversite dönemine kadar ücretsizdir. Ayrıca, insan haklarına saygılı olunması ve izlenmesi ve her türlü insan hakkı ihlalinin giderilmesi için devletin, insan hakları komisyonu kurması gerekliliği de belirtilmiştir (Constitution, 2004).

1.2 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

BM Genel Kurulu tarafından 1966'da kabul edilen, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile birlikte, uluslararası insan hakları yasasını biçimlendirmişlerdir. Toplamda 31 maddeden oluşan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin temel ve en önemli bölümü, korunması gereken hakların yer aldığı 3. Bölümdür. İHEB ile karşılaştırıldığında bu sözleşme, istikrarlı bir biçimde eğitim hakkından bahsetmektedir. Sözleşmenin 13. Maddesine göre, herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim hakkının daha ziyade sosyal ve kültürel haklara ilişkin olmasından ötürü, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 13. maddesinde eğitim hakkı kapsamlı biçimde düzenlenmiştir. Maddenin birinci fıkrasında, herkesin eğitim hakkı olduğu ilkesi belirtildikten sonra, *Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Sözleşmeci Devletler, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleşirler. Devletler ayrıca herkesin özgürlükçü topluma etkili bir biçimde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi konusunda anlaşırlar.*

Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler eğitim hakkının tam olarak gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, şu yükümlülükleri yerine getir:

- a. *İlköğretim zorunludur ve herkese ücretsiz ilköğretim sağlanır;*
- b. *Teknik ve mesleki eğitim de dahil ikinci eğitimin farklı türleri ve özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, kural olarak herkesin girmesine ve yararlanmasına açık duruma getirilir.*
- c. *Yüksek öğrenim, özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, yetenek ölçüsüne göre herkesin eşit olarak yararlanmasına açık duruma getirilir.*
- d. *İlk eğitimin bütün dönemini tamamlayamamış veya bu eğitimi hiç alamamış olan kişiler, mümkün olduğu kadar temel eğitim almaya teşvik edilir veya bu eğitimi almaya mecbur tutulur.*
- e. *Her düzeydeki okul sistemlerinin geliştirilmesi aktif olarak sağlanmaya çalışılır; yeterli bir burs sistemi kurulur ve öğretmenlerin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilir.*

Eğitim özgürlüğünün öngörüldüğü üçüncü ve dördüncü fıkralarda; taraf devletlerin, ana-babaların veya yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocuklar için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgarî eğitim standartlarına uygun diğer okullar seçme özgürlüğüne ve çocuklarına

kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlâkî eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlü olduğu vurgulanmıştır, bireylere ve kuruluşlara eğitim kuruluşları kurma ve yönetme özgürlüğü tanınmıştır.

Sözleşme, eğitime dair geniş bir yelpazedeki konularla ilgili hükümlere sahiptir. Sözleşme'nin bu maddesi, temel eğitim, ortaokul, lise ve yüksek eğitime dair ayrıntılı gereklilikleri ortaya koymaktadır. Madde metninde, çocukların alacakları dini eğitimin aileler tarafından belirlenebiliyor olması da önemli bir gelişmedir.

Sözleşmenin 13. Maddesi, İHEB'de belirtilen eğitim hakkına ilişkin olarak bağlayıcı ve detaylı hükümler içermektedir (Ben Saul, David Kinley, Jacqueline Mowbray, 2004). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 13. Maddesi daha ayrıntılı olmakla birlikte, İHEB'le birlikte bu iki sözleşmede herkes için, eşit, ayrımcılığa dayanmayan, erişilebilir ve ücretsiz eğitimi garanti etmekle birlikte, devletlere, ücretsiz ve zorunlu temel eğitim verilmesi ve uygulama sürecini takip etmesi için organizasyonlar kurmaları çağrısını yapmıştır (Rachel Hodgkin, Peter Newell p.369, 1990). Olumlu bir gelişme olarak, Afganistan, 24 Haziran 1983 tarihinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni, herhangi bir çekince koymaksızın onaylamıştır (Economic and social Rights in Afghanistan 2, 2007).

1.3 Medeni ve Sivil Haklar Sözleşmesi

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 1966 tarihinde kurulmuş olup, 1976'da yürürlüğe girmiştir. Afganistan, herhangi bir çekince koymaksızın bu sözleşmeye de taraf olmuştur. Sözleşme'nin eğitimle ilgili 18. Maddesinin 1. Fıkrası şu şekildedir: *“Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile, tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açışa vurma özgürlüğünü de içerir.”* Sözleşme'nin 4. Fıkrası ise, *anne-babalar ile, mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler.*

1.4 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme

Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, UNESCO tarafından Aralık 1960'da kabul edilmiş, 22 Mayıs 1961'de de yürürlüğe girmiştir. 19 maddeden oluşan bu sözleşmenin temel amacı eğitimde, ayrımcılığı önlemek ve herkese eşit eğitim imkanı sağlamaktır. Eğitim sisteminin büyük bir kısmı eğitimde ayrımcılığa dayanan Afganistan, bu sözleşmeyi imzalamamıştır. Sözleşmenin 1. Maddesi şu şekildedir:

i. Bu Sözleşme'nin amacı bakımından “ayrımcılık” terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde

muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve özellikle:

- a. *Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak;*
 - b. *Herhangi bir kişiyi ya da grubu, daha düşük standartta bir eğitime sınırlamak;*
 - c. *Bu Sözleşme'nin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da*
 - d. *Herhangi bir kişi ya da grubu, insan onuruyla bağdaşmayan koşullara maruz bırakmak üzere yapılan herhangi bir dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercihi içerir*
- ii. *Bu Sözleşme'nin amacı bakımından "eğitim" terimi eğitimin tüm tür ve seviyelerini kasteder ve eğitime erişimi, eğitimin kalitesini ve standartlarını ve hangi koşullar altında verilmesi gerektiğini içerir.*

Bu sözleşmeye göre, her kimse ve grup eğitim hakkına sahiptir ve hiç kimse herhangi bir eğitim seviyesine erişimden mahrum bırakılamaz. Bu kurulmuş sistem, öğrencilerin ve ailelerinin din ve dillerine uygun olarak kendi istedikleri doğrultuda olmalı ve her iki cinsiyete de eğitim fırsatları sunulmalıdır (Terzioğlu, 2007, s. 67-68). Bu sözleşme, taraf devletlere, eğitime ilişkin söz konusu düzenlemelerin uygulanması aşamasında herhangi bir ayrımcılığın

yapılmaması için gerekli garantilerin verilmesi için çağrıda bulunur. Devletler, eğitim ücretleri ve bursların tedarik edilmesi konusunda daha çok olanağı sağlamakla yükümlüdürler. Hiç kimseye, zorla, inancı dışında başka bir dinde eğitim verilemeyeceği de bu devletlerin yükümlülükleri arasındadır (Terzioğlu, 2007, p. 70).

1.6. Çocuk Hakları Sözleşmesi

İnsan haklarının ve eğitim hakkının korunmasında ilk sözleşme olan İHEB ve takip eden dönemde söz konusu hakları teyit eden BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, bahsi geçen haklar için önemli gelişmeler olsa da, Çocuk Hakları Sözleşmesi, taraf devletlere, çocuk haklarının korunması hususunda önemli yükümlülükler yükleyen ilk sözleşmedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, en hızlı ve çok sayıda devlet tarafından onaylanan bir insan hakları belgesidir. Sözleşme, bakım ve hayır işlerinin pasif nesnelere olarak görülen çocuklara yönelik algıyı değiştirmiştir (UNICEF, The Convention on the Right of Children, 1989). Çocuk Hakları Sözleşmesi ile birlikte, çocuk hakları yeni boyutlar kazanmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların sosyal ve siyasi haklara katılımını sağlamakla birlikte, devletlerin, çocukların kısıtlanması ve temsil edilmesine ilişkin konularının değiştirilmesine yardımcı olmaktadır (Roche, 2005).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuklara yetişkinlik yaşantısının keyfini çıkarmaya yönelik özel haklar verir. Eğitim hakları, Çocuk

Hakları Sözleşmesi'nin sağladığı bu özel haklardan biri olup, 28. ve 29. Maddelerde açıklanmıştır. Bu sözleşme, eğitim hakkını açıklığa kavuşturmakla birlikte, taraf devletlere, çocukların eğitime erişim noktasında ne gibi imkanlar sağlaması gerektiğini belirtmektedir.

Bu sözleşme, çocukların sadece bu hakların sahipleri olduklarını belirlemekle kalmayıp, onlara, bu haklarını idari ve yargısal yollarda ileri sürmeleri konusunda yardımcı olmaktadır. Bu, sadece, sözleşmenin çok sayıda devlet tarafından onaylanmasından kaynaklanmamaktadır. Yetişkinlerin, temelde ve yargısal olarak çocuk haklarını nasıl düşündükleri konusunda önemli ve ikna edici bir etkiye sahiptir.

Sözleşme'nin 28. Maddesine göre, taraf devletlerden, temel eğitimin zorunlu ve ücretsiz olması istenmektedir. Okullardaki disiplin ise çocukların onuruna haysiyetine saygı gösterilmelidir. Eğitimden yararlanmak isteyen her çocuğun, düzenli ve şiddet içermeyen bir şekilde bu haktan faydalanması gerekmektedir. Okullarda geçerli olan disiplin kuralları, çocukların haklarını dikkate almalıdır. Taraf devletler ayrıca, okullardaki disiplin politika ve uygulamalarının fiziksel ve ruhsal şiddetin herhangi bir formunu içermeyecek şekilde olmasını, herhangi bir ihmal ve suistimale neden olmamasını sağlarlar. Sözleşme, eğitime büyük bir önem vermektedir. Gençler, yetenekleri ile orantılı olarak, yüksek derecede eğitim

almaları konusunda cesaretlendirilmelidirler (UNICEF, A Human Rights- Based Approach to Education for All, 2007).

“Çocuklar, ücretsiz ilköğretim hakkında sahiptirler. Ortaöğretim her çocuk için mevcut olmalı ve yüksek öğrenim ise kapasiteye bağlı olarak uygun araçlarla erişilebilir olmalıdır.”

Sözleşme'nin 29. Maddesi ise:

“Çocuklara verilecek olan eğitim, her çocuğun kişiliğini, yeteneklerini ve becerilerini tamamiyle geliştirmelidir. Çocuklar, başkalarının hakları ve kültürlerine saygılı olma konusunda cesaretlendirilmelidir. Ayrıca, çocuklara barış içinde yaşama, çevrenin korunması ve başkalarına saygılı olmayı öğretme bağlamında yardımcı olmalıdır. Son olarak, çocuğun ebeveynlerine, kültürel kimlik ve değerlerine saygı da geliştirmelidir.” Sözleşme'nin 29. Maddesi, eğitimin amacına yer vermiştir. Lakin, üniforma giyilmesi, milli marşın söylenmesi veya okullarda dua edilmesi gibi hususlar, Sözleşme'de üzerinde durulmamakta, bu mevzular hakkında yetki, toplum gerekleri ve ulusal yasalar doğrultusunda hükümetlere bırakılmıştır (Children Rights Convention 29 art, 1989). Sözleşme'nin 28. Maddesi, görüldüğü üzere, eğitimle ilgili hükümler içeren tek madde değildir. İlk paragrafında eğitimin amacına yer veren 29. Madde de, bireylerin eğitim kurumu kurma serbestilerine yer vermektedir. Bu iki madde de birbirleriyle bağlantılı ve birlikte var olmalıdır. Eğitim alma hakkı sadece eğitim erişimini garanti etmez, aynı zamanda eğitimin amacına ulaşılmasını

gerektirir (M. Mehedi, 1999). Sözleşme, çocukların kaliteli bir eğitim almasına dikkat çekmektedir. Ayrıca, eğitim hakkıyla birlikte, devletlerin, çocukların fiziksel, sosyal, duygusal, ahlaki ve manevi gelişimleriyle ilgilenilmesi gerekliliği de söz konusu maddelerde açıkça belirtilmektedir. Eğitim hakkını düzenleyen 28. ve 29. madde, tüm temel prensipleri kapsayarak, hayatın korunması ve geliştirilmesine de öncelik verir (Yılmaz, 1988).

Eğitim hakkı üzerine temellendirilen bu iki madde, eğitim sistemi, okul programlarının uygulanması, çevre ve eğitim sistemi ile okulun nasıl şekillenmesi gerektiği hususları göz önünde bulundurularak, sözleşmedeki hakların birlikte uygulanması gerektiğini ifade etmektedir (Akar, 2012).

Taraf devletler, temel eğitim düzeyindeki eğitimin, sadece ücretsiz değil, zorunlu olmasını da sağlamakla yükümlüdürler. Bu sözleşmeye ilave olarak, zorunlu eğitim prensibi başka insan hakları belgelerince de teyit edilmiştir. Zorunlu ve ücretsiz eğitim prensipleri birbirleriyle iç içe geçmiş ilkeler olmakla birlikte, bunların garanti altına alınması hükümetlerin görevleri arasında yer almaktadır (Halvorsen, 1990). Eğitimde ayrımcılık nedeniyle, zarar gören grupların başında, kız çocukları gelmektedir. Diğer taraftan, azınlık grupları da eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanmayan gruplar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, azınlık kültürlerinden çocuklar,

yerli halklar, çingeneler, göçmenler, mülteciler ve silahlı çatışma ortamındaki çocuklar bu kategoriye girmektedirler. Çocuk hakları komitesinin endişeyle karşıladığı bir husus, mülteci statüsü için başvuran çocukların, toplumdaki diğerlerine göre eğitim imkanlarının daha sınırlı olmasıdır.

Çocuk hakları ile ilgili uygulamada en büyük eksiklik ve engel çocuk haklarına dair sözleşme hükümlerinin, özellikle yetkililer tarafından iyi bir şekilde bilinmemesi ve yorumlanamamasıdır. Sözleşmenin ilkelerinin ve hükümlerinin gerek yetişkinler gerekse çocuklar tarafından yaygın biçimde bilinmesini sağlama yükümlülüğü getiren 42. maddesine uygun olarak sözleşmenin içerdiği hükümler konusunda, başta kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere, kamuoyunun duyarlı kılınması gerekmektedir. Bu bağlamda, çocuk haklarının öğretilmesini bu konuda araştırma yapılmasına ve çocuk haklarının okul ve üniversitelerin ders programlarına ve mesleki çevrelerin gündemlerine içselleştirilmesi yönündeki çalışmalara ivme kazandırılmalıdır.

2. AFGANİSTAN'DA KURUMLAR

2.1. Çocuk Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasında Uluslararası Kurumun Rolü

Her ülkedeki çocukların, kendi haklarının desteklenmesi ve görüşlerine saygı duyulması için bağımsız insan hakları kurumlarına ihtiyaçları vardır. Günümüzde otuzdan fazla ülke çocuk haklarının

korunması, desteklenmesi ve izlenmesi için yasal idareleri, bağımsız insan hakları komisyonu veya kamu denetçiliği kurmuştur. Bu kurumlar farklı isim ve yapılarda olabilmektedirler. Bu kurumların tamamı, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin etkili bir şekilde uygulanması amacını paylaşmaktadırlar (First Global Meeting of Independent Human Rights Institution for Children, 2002).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin denetimine ilişkin ilk bağımsız kurum 35 yıl önce kurulmuş olmakla birlikte, 2000'den sonra sayıları oldukça artmıştır. Bu bağımsız insan hakları kuruluşlarının ilk toplantısı Mayıs 2002'de gerçekleşmiştir. BM Çocuk Hakları Komitesi, çocuk haklarının korunması ve izlenmesi konusunda bu bağımsız kuruluşları desteklemektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 4. Maddesi, söz konusu bağımsız organizasyonların kurulması için taraf devletlere çağrıda bulunmaktadır. Madde metnine göre,

“Taraf Devletler, bu Sözleşme’de tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.”

Çocuk hakları sözleşmesi, çocuk haklarına ilişkin insan hakları kuruluşlarının kurulmasına yönelik olarak taraf devletlere açık bir zorunluluk yüklemektedir ama çocuk hakların Komitesini rapaorlarını

göre Afganistan’da çocuk hakları alanındaki son yasal gelişmelere rağmen, Sözleşmeyi iç düzende yasal olarak bağlayıcı bir araç olarak görmemekte ve bu nedenle bunu sistematik olarak ulusal hukuk sistemine dahil etmemesine dikkat çekmektedir(Implementing of CRC in Afghanistan, 2011). Uygulanabilir hale getirmek için sipariş verin İnsan Hakları Komitesi, söz konusu kuruluşların temel görevini, çocuk haklarının izlenmesi ve korunması olarak belirterek, kurulmalarına dair gerekliliği dile getirmiştir (Independent Institutions Protecting Children's Right, 2001). Komite, ayrıca, çocuk haklarının farklı hukuk kaynaklarının uygulanması, yani kutuplaşmış, geleneksel ve şeriat yasalarından olumsuz etkilenmeye devam etmesinden endişe duymaktadır.

2.2. Afganistan’da Çocuk Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasında Bağımsız Uluslararası ve Ulusal Kurumun Rolü

2001 tarihli Bonn Sözleşmesi ve 2004 tarihli Afganistan Anayasası’nın 54. Maddesi uyarınca, insan haklarının korunması ve izlenmesi ve mahkemeye intikal etmiş davaları izlemek için Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komite, merkez ofisle birlikte yedi bölgesel ofise sahiptir. Komisyon, çocuk haklarının korunmasıyla ilgili olarak özel bir birime sahiptir. Yeni hükümetin kurulduğu tarih olan 2001’den beri, çok sayıda uluslararası örgüt, her

alandaki çocukların korunmasına yönelik olarak çalışmaya başlamıştır. Bahsi geçen bu örgütler takip eden başlıklarda verilmektedir.

2.2.1 Save the Children

Save the Children örgütü stratejisini Çocuk Hakları Sözleşmesi üzerine kurmuş ve tüm çalışmalarını sözleşmenin uygulanması üzerine yapmaktadır. Komite'nin bir birimi olan "Çocuk Koruma Birimi" 2003 yılında, Komite ve Save the Children'in ortak çabası sonucu kurulmuştur. Save the Children, bu birimin kurulması aşamasında tavsiyelerde bulunduğu gibi, finansal olarak da destek çıkmıştır (Children's Ombudsman- Study, 2005). Save the Children, 1976'dan beri çocuk haklarının korunması için mücadele vermektedir. Afganistan'daysa 2006'dan beri, çocuklar için Sponsorluk programları tasarlamak için yerel topluluklar ve organizasyonlar ile birlikte çalışmaktadır. Özellikle, yeni hükümetin kurulmasından sonra, eğitim birimi ile birlikte yapılan çalışmalarda hassas bir gelişme olduğu gözlemlenmektedir. Save the Children'e göre, 2001 yılında okula kayıt yaptıran çocuk sayısı bir milyon iken, bu rakam günümüzde altı milyona çıkmıştır. Söz konusu süre içerisinde bu başarının yakalanmasında küresel organizasyonların büyük rolü vardır. Bu önemli bir gelişme olmakla birlikte, okula gitmeyen diğer altı milyonluk grup için, eğitim seviyesinin artırılması ve eğitim koşullarının iyileştirilmesi adına daha çok çaba gerekmektedir (AFGsavethechildren, 2012). SC dört ayrı bölümlerde çalışmaktadır;

eğitim hizmetleri, sağalığ hizmetleri, Acil Durumlar ve çocuk hakları. Ülke’de güvansız ve uzak şehirlerde yapılan okul binalar ve eğitim sistemini geliştiren kurumlardan beridir, örnek olarak Uruzgan şehirinde 2001’ de sadece bir resme okul varmış ve 300 okul SC kurumadan yapılmıştır. SC ve UNİEF devletin yan yanısı olarak destekleniyor.

2.2.2 Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF)

Kadın ve çocuk haklarını teşvik eden UNICEF, 1949’dan beri aralıksız Afganistan’da faaliyet göstermektedir. Çocuk hakları için kurulan komite, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 43. Maddesine göre hazırlanmış olup, taraf devletler tarafından kaydedilen gelişmeleri incelemektedir. Bu inceleme, taraf devletlerin Komite’ye sundukları raporlar üzerinden yapılmaktadır.

2.2.3 Afganistan İnsan Hakları Komisyonu

2001 tarihli Bonn Sözleşmesi ve 2004 tarihli Afganistan Anayasası’nın 54. Maddesi uyarınca, insan haklarının korunması ve izlenmesi ve mahkemeye intikal etmiş davaları izlemek için Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komite, merkez ofisle birlikte yedi bölgesel ofise sahiptir. Komisyon, çocuk haklarının korunmasıyla ilgili olarak özel bir birime sahiptir. Yeni hükümetin kurulduğu tarih olan 2001’den beri, çok sayıda uluslararası örgüt, her alanda çocukların korunmasına yönelik olarak çalışmaya başlamıştır. Bahsi geçen bu örgütler takip eden başlıklarda verilmektedir. AIHRC,

insan haklarının korunması ve geliştirilmesi alanında çalışan ulusal bir insan hakları kuruluşudur. Bu Kurum, Kemik Anlaşması ve Cumhurbaşkanlığı Kararına dayanılarak kurulmuş ve daha sonra Afganistan Anayasasının 58. Maddesi uyarınca insan haklarının korunması ve ülke insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için yasal bir temel bulmuştur " Her birey, kişisel insan haklarının ihlali konusunda Komisyon'a şikâyet edecektir. Komisyon, bireylerin insan hakları ihlallerine yasal mercilere başvuracak ve haklarını savunma konusunda onlara yardımcı olacaktır .

AIHRC'nin yapısı, görevleri ve yetkileri komisyonun sorumluluğun ve Yükümlülüklerin kısmında tanımlanmıştır. AIHRC, beş yıl süreyle Başkan tarafından belirlenen 9 Komisyon üyesinden oluşan bir yönetim kuruluna sahiptir. AIHRC Başkanı, Başkan tarafından atanan Komisyon üyesidir. AIHRC yapısında Komisyonun faaliyetlerini yürütecek birçok program birimi bulunmaktadır. Bu Birimler şunlardır; İnsan Hakları Eğitimi; İnsan Hakları İhlallerini İzleme ve İnceleme; Polis Ombudsmanı, Kadın Hakları Birimi, Çocuk Hakları Birimi, Engellilik Hakları Birimi olan kişiler, Geçici Adalet Birimi, İzleme, Değerlendirme ve Raporlama Birimi, Araştırma ve Araştırma Birimi. Komisyonun yargı yönü yoktur ve Komisyona gelen şikayetleri ve davaları doğrudan çözemez. Komisyonun Görevleri ve Nitelikleri, Komisyonunun Oluşum Kanununun 35 madde'de cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir(aihrc.org.af)

ULUSAL MEVZUATLARDA EĞİTİM HAKKI

Eğitim hakkı; insanı öne çıkaran, insana değer veren, insanın kişiliğine, yeteneklerine ve onuruna saygıyı içselleştiren bireysel, toplumsal ve kültürel bir haktır (Turhan, 2005). Eğitim hakkı, evrensel düzeyde temel insan hakkı olarak kabul edilmiş ve benimsenmiş olup; ülkeler kendi koşullarına uygun biçimde eğitim hakkını anayasalarında ve yasalarında düzenlemişlerdir. Çocuk hakları, Afganistan Anayasası'nda özellikle bu isimle belirtilen bir hak değildir. Bu hakka ilişkin maddelerin tamamı, vatandaş mefhumu bağlamında bu hakkı ele almıştır. Afganistan ulusal mevzuatına bakıldığında, özellikle çocukları konu alan bir çocuk yasası da mevcut değildir. Tıpkı çocuk haklarının genel olarak vatandaş hakları içerisinde ele alınmasına koşut olarak, çocuklara ilişkin yasal düzenlemeler de farklı kanunlarda yer almaktadır. Eğitim kanunu, iş kanunu, çocuk ceza kanunu ve engelli kanunudur.

3.1 Eğitim Hakkı

Genel itibariyle insanlar arasında, en çaresiz ve incinebilir durumda olan çocukların hakları konusunda, uygulamada, beslenme ve korunma hakkı, öteden beri ön planda bulunmaktadır. Hiç şüphesiz bu haklar, çocukların hayatlarını idame ettirmeleri ve geliştirebilmeleri için temel haklar mahiyetinde tezahür etmektedirler. Lakin, çocukların, gelişimlerini tam olarak sağlayabilmesi ve

potansiyel tüm kapasitelerini kullanabilmeleri için dikkat edilmesi gereken bir diğ er temel hak da eğitim hakkıdır.

Eğ itim, yalnız çocuklar ya da öğrenciler için değil, okul sistemi dışında, yetişkinler için de tüm yaşam boyunca sahip olunması ve yararlanılması gereken bir haktır. Bununla birlikte, çocuk ve gençlerin eğitimine yapılacak yatırım, yaşam kalitesini yükseltmede, toplumsal refahı geliştirmede, bilimsel ve teknolojik alanda ilerlemede, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasında büyük önem taşıdığı için, öğretim sistem ve yöntemleri, öncelikle çocuklar için düşünölmüş ve bu haktan öncelikli olarak yararlanacaklar da çocuklar olmuştur (Topaloğlu, 2007).

3.1.1 Anayasa

Afganistan'ın yeni anayasası 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yeni anayasa, Afganistan'ın taraf olduğu sözleşmelere koşut olarak, BM Şartı ve İHEB hükümlerinin ÷lke içinde uyulacağını, sivil toplumun geliştirilmesini, baskı, mezalim, ayrımcılık ve şiddet gibi unsurların topluma uygulanmayacağını ve de hukukun üstünlüğüne bağlı kalınacağını garanti etmektedir. Anayasa, BM Şartı ve taraf olunan diğ er sözleşmelere uyulacağını deklare etmektedir. Tüm vatandaşlar için eğitim hakkını düzenleyen hükümler, İkinci Bölüm Madde 7 altında ele alınmıştır.

Madde 7: “Devlet, BM Şartı, taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve uluslararası konvansiyonlara ve de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ne uyar,...” ve ama anlaşmalar ile iç hukuk ve anayasa arasında fark olursa üstünlük hangisinde olacak? Birçok ülke, uluslararası hukuku kendi ulusal haklarının bir parçası olarak ilan etmiştir ve ihtilaf ederse, uluslararası hukukun önceliğini de kabul eder. Almanya, Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, uluslararası hukuk kuralları sadece ulusal hukukun bir parçası olmakla kalmaz aynı zamanda diğer yasalar üzerinde en yüksek yasal güce sahiptir. Örneğin, Ukrayna Anayasasının 9. Maddesi, Rusya Anayasasının 15. Maddesi ve Türkiye Anayasasının 90. Maddesi. Ve uluslararası hukuk ve uluslararası antlaşmalara uymakla birlikte Afganistan, temel yasaları hatırlatırken, anayasa'ya uymuyorsa bir çözüm önerisinde bulunmuyor.

121. maddesine göre "Anayasa ile kanunlar, devlet kararnamesi, yasalar, uluslararası anlaşmalar ve uluslararası antlaşmalara uygunluk gözden geçirilmesi ve hükümetin veya mahkemelerin kanun hükümlerine göre talebine dayanarak yorumlanması Anayasa Mahkeme'nin yargı yetkisine aittir. Ayrıca bu mahkeme'nin kararı da sonra büyük meclisten kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye'deki anayasasında bu durum beliremiştir, Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların

onaylanması, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin* onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

3.1.1.1 Eşitlik

Ulusal ve uluslararası her yazılı mevzuata göre çocuk, eğitim hakkına sahiptir. Afgan Anayasası'nın 22. Maddesine göre, herkes eşit haklara sahiptir ve her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır.

Burada devlet, ulusal mevzuatının tamamını, Afganistan tarafından kabul edilen uluslararası sözleşmelere göre düzenlemekle yükümlüdür. Anayasanın 43. Maddesine göre, eğitim hakkı, en temel haklarından biridir ve hükümet, zorunlu ve ücretsiz eğitim verilmesi konusunda sorumluluk sahibidir. Bu maddeye göre, Afganistan devleti, eğitimin dengeli bir şekilde tüm ülkeye dağılmasını sağlamak için etkili programlar hazırlamak ve uygulamakla ve de her alanda anadilde eğitim alınmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu bağlamda madde hükmü şu şekildedir:

“Eğitim, tüm Afgan vatandaşlarına, yükseköğrenim düzeyine kadar, tüm devlet eğitim kurumlarında ücretsiz olarak okutulan bir haktır. Afganistan’ın tamamında, dengeli bir eğitim verilmesi ve zorunlu orta düzey eğitimin sağlanması için, devlet, etkili eğitim programları hazırlar ve uygular, ve her alanda anadilde eğitimin verilmesini temin eder.”

Bu hak özelinde, Anayasa, kadınlara eşit eğitimin verilmesine dikkat çekmekle birlikte, sezonluk göçmenlere ilişkin faydalı eğitim

programları hazırlanmasını ve ülke içinde okuma-yazma bilmeyenlerin sayısının azaltılmasını amaçlamaktadır. Çocukların eğitim hakları özel olarak bir anayasa maddesine kendine yer edinmese de, eğitim hakkında dair tüm anayasal hükümler, yetişkinler ve çocuklar için oluşturulmuştur. Anayasa'nın 44. Maddesine göre ise:

“Devlet, kadınlar için dengeli bir eğitimin yaratılması ve teşvik edilmesi için etkili eğitim programları hazırlar ve uygular. Göçebelerin eğitimlerinin iyileştirilmesi ve ülkedeki okuma-yazma bilmeyenlerin oranının düşürülmesinde devlet sorumludur.”

3.1.1.2 İslam Dinine Uygunluk

Müslüman bir ülke olmasından dolayı Afganistan'daki tüm ulusal mevzuat, İslam Hukuku ve geleneklerine uygun olmalıdır. Anayasa şu ifade ile başlamaktadır: *“Afganistan halkı, Yüce Allah'a, İlahi iradesine güvenir ve İslam'ın Kutsal dinine bağlı kalır.”*

Bu nedenle, anayasa, ülkedeki tüm eğitim müfredatının, İslam dinine göre kurulması gerektiği konusunda devlete görev yüklemektedir. Bu bağlamda, 45. Maddeye göre; *“Devlet, İslam dinine, ulusal kültüre ve akademik ilkelere dayanan birleşik bir eğitim müfredatı hazırlar ve uygular ve Afganistan'daki mevcut İslam mezhepleri temelinde okullar için dini ders müfredatı geliştirir.”*

Bu bağlamda, Anayasa iki husus üzerinde durmaktadır, bunlardan ilki, yüksek öğrenime kadar ücretsiz eğitimin sağlanması, ikincisi, İslam dinine göre müfredatların belirlenmesidir. Oldukça yeni olan Afgan Anayasası, uluslararası sözleşmelere uygun olarak hareket etmeye çalışmaktadır. Anayasanın tüm hükümleri, vatandaşlara eğitim verilmesine yönelik olarak kararlıdır. Peki, tüm bu maddeler, uygulamada eğitim sisteminde etkili olarak görülebilmekte midir? Tüm vatandaşlar, eşit ve herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan, eğitim hakkına erişim sağlayabilmekte midir? Eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin raporlar göstermektedir ki kanunlar sadece kağıt üzerinde kalmaktadır, insanlar eşit haklara sahip olma konusunda zorluklarla yüzleşmektedirler. Çocuk hakları komitesinin rapora göre; Komite, taraf Devlette Sözleşmede yer alan hakların uygulanmasını engelleyen ve Taraf Devletin raporunun sunulmasını geciktiren 30 yılı aşkın süredir devam eden silahlı çatışmanın etkilerini söylemektedir. Komite, çocuk hakları alanındaki son yasal gelişmelere rağmen, Sözleşmeyi iç düzende yasal olarak bağlayıcı bir araç olarak görmemekte ve bu nedenle bunu sistematik olarak ulusal hukuk sistemine dahil etmemesine dikkat çekmektedir. Uygulanabilir hale getirmek için sipariş verin(Çocuk Haklarının ilk raporu, 2009). Bu konuda afganistan 22. Mddesini göre tum vatandaşlar ayrımsız temel eğitim hakkını sahiptir ama mekezden uzak, güvensiz ve kırsal

bölgelerde hala eğitim imkanı sağlanmamaktadır ve çocuklar okul' dan mahrumlar, bu nedenle kanunların uygulanmamasını isbat edebiliriz.

Komite, ayrıca, çocuk haklarının farklı hukuk kaynaklarının uygulanması, yani kutuplaşmış, geleneksel ve şeriat yasalarından olumsuz etkilenmeye devam etmesinden endişe duymaktadır.

3.1.1.3 Ücretsiz ve Zorunlu Eğitim

Devletin, uluslararası sözleşmelere taahhüdünden dolayı, Anayasa, devleti, yükseköğrenime kadar tüm vatandaşlara ücretsiz eğitimin verilmesi hususunda imkanlar sağlamaya ve süreçte ayrımcılıktan kaçınmaya çağırmaktadır. Ücretsiz eğitim, 1. Sınıftan üniversiteye kadar olan süreci kapsamaktadır. Ülkedeki diğer eğitim ve gelişim programları okuryazar olmayan nüfus oranını azalmaya yöneliktir. Nüfusunun yarısından fazlasının yoksulluk sınırının altında olan bir ülkede, ücretsiz eğitim imkanı sağlamak, çocukların, herhangi bir ekonomik baskı olmaksızın, eğitime erişebilmeleri açısından çok önemlidir. Anayasa 43. Madde göre; *“Eğitim, tüm devlet kurumlarında, yükseköğrenim düzeyine kadar ücretsiz olmak koşuluyla tüm Afgan vatandaşlarının hakkıdır”* Anayasa, çocukların eğitim hakkına dair özel bir hüküm içermemektedir. Farklı alanlara dair eğitim hakkına yer veren ulusal organ ve yasalar takip eden başlıklar altında verilmektedir.

3.1.2 Eğitim Yasası

Eğitimin sağlanması ve izlenmesinden sorumlu temel organlar, Yükseköğrenim Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı ve Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun Çocuk Bölümü'dür.

Anayasadaki ilgili hükümlerin uygulanmasının izlenmesi konusunda, Eğitim Yasası'nın ilk maddesine göre, eğitim sisteminin uygulamasına ilişkin anayasada var olan hükümlerin uygulanması için bu yasa oluşturulmuştur. Çocukların eğitim haklarıyla ilgili hüküm 4. Madde'de yer almaktadır. Afganistan dışında yaşanan göçmenlerin eğitim haklarına dair Anayasa ve Eğitim Yasası herhangi bir hüküm içermemektedir. Eğitim Yasası'nın, çocukların eğitimine ilişkin maddeleri şu şekildedir: Yasada, *14. Derece veya yükseköğrenime kadar Afgan vatandaşlarına ücretsiz ve zorunlu eğitimin verilebileceğinden, eşit ve adil gelişim eğitimlerinden ve programlarından bahsedilmesine rağmen, Afganistan'da yaşanan diğer ulus vatandaşlarının eğitimlerine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Madde'nin ikinci fıkrasının'de okur-yazar olmayanların oranlarını düşürmek ve okulu terk etmiş kimselere hızlı eğitim imkanı sağlamak.*

Tüm vatandaşlara eşit eğitim sağlamaktır. *Özel ihtiyaç sahibi çocuklara öğrenme ve eğitim sağlama. Bu bağlamda, özel ihtiyaç sahibi çocuklar, normal eğitim kurumlarına katılamayan, özel öğrenme sistemlerine ihtiyaç duyan kimselerdir. Bu tür çocuklar*

genellikle engelli çocuklar grubuna dahildir. Akyüz'ün tanımıyla, “*Beden, zihin, dil, duygu, sosyal özellikleri ve olağan olmayan farklılıkları nedeniyle, normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan veya kısmen yararlanan, bu nedenle de potansiyellerinin ortaya çıkabilmesi amacıyla, özel eğitime gereksinimi olan çocuklar özel eğitime ihtiyacı olan çocuklardır*”(Akyüz, 2000). 1-9 yaşlar sınırlar arası, farklı dili konuşan gruplara, alanlarına göre zorunlu eğitimin sağlanması. Afganistan, iki resmi dil ve çok sayıda alt dil kategorilerinin konuşulduğu çok dilli bir ülkedir. Çocuklara kendi anadillerinde eğitim sağlamak, kendi çıkarları doğrultusunda hızlı bir eğitim almaları için önemlidir.

3.1.3 İş Kanunu

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylayan ülkelerin tamamı, iki UÇÖ sözleşmesini de onaylamıştır. Bu iki sözleşme, iş yaşamına katılıma ilişkin alt yaş sınırını 18 olarak belirlemiştir. Bu nedenle, tüm taraf devletler, kendi ulusal mevzuatlarını bu kurala göre düzenlemelidirler. Zorla çalıştırmayı ve çocuk işçiliğini yasaklayan Anayasa madde 49 şu şekildedir: “*Çocukların zorla çalıştırılmasına izin verilemez.*”

Afgan hükümeti, çalışma için alt yaş sınırı ile çocuk işçiliğinin kötü formlarını yasaklayan, 138 ve 182 nolu UÇÖ sözleşmelerini 2010 tarihinde onaylamıştır. İş Kanunu 2007 tarihinde kabul edilmiş

olmakla birlikte, UÇÖ sözleşmelerinin uygulanmasına ilişkin ilk rapor 2010'da hazırlanmıştır.

İş Kanunu'na göre, 14 veya 15 yaşını tamamlamış çocuklara, çıraklık eğitimi verilebilmektedir. Kanunun 13. Maddesi de şu şekildedir:

- ✓ *Hafif sanayi alanı ve sözleşmeli çalışma için 18 yaşın doldurulması,*
- ✓ *Hafif sanayi alanı ve sözleşmeli çalışma için 15 yaşın doldurulması,*

Çıraklık eğitimi için 14 yaşın tamamlanması. Kanuna göre, 15 -18 yaş arası çocuklar, haftada 35 saat hafif işlerde çalışabilirler. Çocuklar, sağlığına zararlı olan fiziksel hasar veya özür lülüğe neden olabilecek ya da aşırı sıcaklık koşullarına maruz kalabilecek işlere alınmamalıdır. (madde 18). Hukuki düzenlemelere rağmen, ulusal mevzuat kağıt üzerinde kalmakta ve Afganistan hükümeti bu konuda başarısız olmaktadır. Çocuklar, uzun süreli işler nedeniyle fiziksel ve ruhsal sağlıklarından olmaktadır. Kanunda'ki maddeler net olarak çocuk işçiliğini yasaklamadığından ve ona karşı suç cezası kesmediğinden dolayı çocukları işe alan şahslar ve şirketler yargı tarafından suçlu bulunmamaktadır böylece çocuk işçiliği devam ediyordur. Bu nedenle çocukların büyük bir kısmı, eğitimlerini devam ettirmeden mahrum kalmaktadırlar. Ve ama çocuğn yeni yasa onaylamaktan sonra bu sorunlar biraz da olsa çözebilecek.

3.1.4 Engellilik Yasası

Anayasa'nın 53. Maddesinde belirtilen ve uluslararası sözleşmelere bağlılığı hatırlatan hükme göre devlet, engelli kimselerin haklarına erişebilmeleri için, sağlık hizmetlerine ilişkin programlar hazırlamakla yükümlüdür.

“Devlet, şehit ve kayıp kişilerin hayatta kalanlarına tıbbi hizmetlerin yanı sıra mali yardımların düzenlenmesi için gerekli önlemleri alacak ve engellilerin, kanunların hükümlerine uygun olarak, topluma aktif katılımı için gerekli tedbirleri alacaktır.” 2009 tarihinde kabul edilen Engelliler Yasası'nın, herhangi bir ayrımcılığa sebep olmadan, etkin bir şekilde uygulanmasının denetimi konusunda yükümlülük devlete aittir. Engelli kimselerin hakları arasında eğitim hakkı da bulunmaktadır. Hükümet, engelli kimseler için özel eğitim programı hazırlamakla yükümlüdür. Engelli kimselerin eğitim haklarına yer veren Kanununun 19. Maddesi şu şekildedir:

“Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğrenim Bakanlığı, engelli kimselere verilecek eğitimden sorumludur.” “Hükümet, eğitim burslarının % 5'lik bir kısmını, engelli çocuklar için kullanır. Özel eğitim merkezleri, engelli öğrencilere, diğerlerine kıyasla, % 25 daha ucuz eğitim vermek zorundadır.”

Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun raporuna göre, Afganistan'daki ailelerin % 10'u, eğitime erişimi olmayan bir

engelliye sahiptir. Engelli kimselerin eğitime erişimlerine ilişkin engellerin detayları, takip eden bölüm altında ele alınacaktır.

3.1.6 Çocuk Ceza Yasası

Afganistan 2001 den sonra kurulan siyasi dönemde insan hakları üzerine çalışmalar yapılmaktadır ve ümit verici gelişmeler olmuştur yalnız çocuk haklarını koruyacak ilk adımını çocuk ceza yası ile başlattı. Bu yasanın tasarısıyla çocuk ve ergenlik yaşlarının sınırı belirlenirken cezaları yaş kesimlerine göre uygunlaştırıldı. Bunun yanı sıra bu yasaya göre her şehirde çocuklar için ayrı bir mahkeme ve hakim belirlenmesi gerekli oldu. Ama yalnız bu yasa ve mahkeme işlemi sanık çocukların yasal sürecini yurutmektedir. Çocuk ceza yası, yasal olmayan eylemde bulunan çocukların korunması için oluşturulmuştur. Yasa, sorumluluk yaşı ve cezalandırma hükümlerini tanımlamaktadır. Afgan hukukunda ve bu çocuk yasınının 4. Maddesinde, üç temel kategori bulunmaktadır:

- ✓ Ayırt edemeyen çocuk: Yedi yaşını doldurmamış kimse.
- ✓ Ayırt edebilen çocuk: Yedi yaşını dolduran fakat on iki yaşını henüz doldurmamış kimse.
- ✓ Genç: On iki yaşını dolduran fakat on sekiz yaşını henüz doldurmamış kimse. Sadece 12-18 yaş aralığındaki çocukların cezai sorumluluğu vardır. Bu yasanın temel eksikliği, cezalarını çekmekte olan çocukların eğitim haklarına erişimlerine yer verilmemiş olmasıdır.

3.1.6. Çocuk Yasası

Kadınların ve Çocukların Cinsel İstismarı Yasağı Hakkında Yasa Tasarısı Kadınların ve Çocukların Cinsel Şiddet ve Tacizi Yasaklanması ve önlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı üç bölüm ve 29 madde ile parlamento Meclisi tarafından onaylanmış ve Cumhuriyet Başkanının onay ile ilgili bölümlere bildirimde bulunması için beklemektedir. Bu kanun, çocuk tacizini önlemek, iş, eğitim, öğretim ve sağlık hizmetlerine erişim yaratmak ve güvenli bir ortam sağlamak için hazırlanmıştır.

Afganistan bayanlar haber ajansı bu kanun tasarısı hakkında ümit verici olduğunu söyleyerek yasanın kapsamlı ve geniş görülmesi uygulanmasının gereğine değindi ve bu kanun çocuk ve bayan karşı yapılan şiddet ve ihlalleri önleyebilir diye devam etti (Radio Azadi).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ EĞİTİMİN TARİHİ ARKA PLANI

20. yüzyılın ilk dönemlerinden başlayarak, modern eğitim kurumları, sosyal entegrasyonun ve ulusal gelişmenin gerçekleştirilmesine yönelik ilk girişimleri gerçekleştirmişlerdir. Eğitim sisteminin ivmeleri Amir Sher Ali (1863-79) yönetimine kadar kazanılmıştır. Shorish'e göre (1988), var olan iki ünlü okul, Shirpur'daki Maktab-ı Harbia (Harp Okulu) ve Bala-Hissar'daki Mülki-e- Khawanin'dir (Kraliyet Okulu). İkinci Afghan-Anglo savaşının külfeti nedeniyle, bu girişimler sonlandırılmıştır (Yaqubi, 2013).

Daha sonra, Amir Abdur Rahman (1880-1901), aristokrasi üyeleri, bürokrasiye mensup kimseler ile onların aileleri ve ordudaki seçkin kimseler için bazı okullar açmıştır. Buna ilave olarak, hükümet, ghulam-bachas olarak bilinen köle çocuklarını eğitmiş ve hükümdarın hizmetine girmişlerdir. Modern eğitim sisteminin oluşturulmasında ilk resmi girişimler, Amir Habibullah'ın hükümlanlığı döneminde (1901-1919) başlatılmıştır. Amir Habibullah 1903 tarihinde, Britanya Hindistanı lise müfredatını benimseyen Habibia Lycee'yi kurmuştur. Ghobar'a göre (1967), Habibia Lycee entelektüellerin yetişmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca, bazı öğrenciler Britanya

Hindistanı'na eğitim amaçlı gönderilmişlerdir. Sosyal okur-yazarlık, gazeteler, kütüphaneler ve kamusal söylemlerde büyük gelişmeler kaydedilmiştir (Sedat, 2004). Afganistan eğitim sisteminin kurumlarının çoğu, 1919'da Shah Amanullah sonrası kurulmuştur. Bu durum, Afgan eğitim sistemini, Türkiye, Mısır ve en önemlisi Avrupa standartlarına yaklaştırmıştır. İlk kız öğrenci grubu, 1949'da, diğer liselerde verilen diplomalara eşdeğer diplomaların verildiği kız mektebinde eğitime başlamıştır (Watkins, 1963). Samady 2001 de kitabında söylediğine göre 1950 yılına kadar 368 ilkokul, ortaokul ve meslek okulu ve bir öğretmen okulu, toplam 95.300 öğrenci ile eğitim hizmeti vermiştir. Tahmini 11 milyonluk nüfusun, % 6'lık kısmı, okul çağına geldiklerinde (6 ila 12 yaş arası) temel eğitime kayıt olmuşlardır. Yeni eğitilmiş Afganlar 1960'da devlet bürokrasisi içerisinde yerlerini almış olup, konuyla ilgili gelişmeler 1963'e kadar gerçekleştirilmiştir. Yükseköğretim kurumlarına kayıt yaptırırların sayısı, 1990'da yıllık yüzde dördlük bir artışla toplam 14.600'e yükselirken, Kabil Üniversitesi, % 6'sı kız olmak üzere yaklaşık 10.000 öğrenciye ve 620 öğreticiye sahip olmuştur.

3.1 KIZLARIN EĞİTİMİ

1924 tarihine kadar kızların eğitimi, temel eğitim ile ve eğitim konuları, Farsça ve dini eğitimle sınırlı olmasına rağmen, 1919-1924 arası dönem, kız çocuklarının eğitimi ile ilgili olarak modern dönemin gelişme aşaması olmuştur. Kral Amanullah, kızların modern bir

eğitim almasıyla ilgili olarak ihtiyatlı bir yol izlemiştir. Bu minvalde, kızların modern bir eğitim almasıyla ilgili süreç, 1919-1924 arası dalgalı bir seyir izlemiş, 1925-1928 arasında sekteye uğramış, 1928-1929 dönemlerinde ise gerileme ve yıkım evrelerine girmiştir. Aynı zamanda, muhafazakar kesim genel itibariyle modern eğitime, özel olarak da kızların eğitim almalarına karşı tavır sergilemişlerdir. Bu nedenle hükümet, kızların eğitimini, Milli Eğitim Bakanlığı'nın doğrudan idaresi altında ele almamıştır. 1919-1924 yılları arasındaki dönem, eğitimle ilgili gelişmeler açısından en üretken dönem olmuştur. İlk kız okulu bu dönemde açılmış olmakla birlikte, kızların eğitimine ilişkin diğer okullar ise daha sonraları Amanullah Khan'ın eşi Malika Suraya tarafından açılmıştır. Kadınlara kamu ve sosyal hizmetlere katılma şansı vermiş olmasından dolayı, kadınların eğitilmesine ilişkin bu dönemde atılan adımlar oldukça önemlidir (Baiza, 2013).

Kız çocuklarının eğitimi ile ilgili olumlu gelişmeler, ülkenin ulusal mevzuatında da yer bulmuştur. Afganistan 1923 ve ilk anayasasına göre, her Afgan vatandaşının öğrenmesine ve öğretmesine izin verilmiştir ve bu süreçte gerçekleşecek olan eğitim ise zorunlu ve ücretsiz olarak kabul edilmiştir (14 md.). Kültürel ve geleneksel engellerden dolayı söz konusu yasal hükümlerin uygulanması zor olsa da, bu gelişme, kız ve erkek çocuklarının eğitim konusunda eşit haklara sahip olduklarının tanınmasını sağlamıştır.

Amanullah'ın iktidardan uzaklaşması ve 1929 yılında devam eden dokuz aylık iç savaş, eğitim sisteminin iyileştirilmesi sürecini yavaşlatmış olup, kızların modern eğitim almalarının 1948'e kadar gerçekleşmemesine neden olmuştur. Bu durum, 1950 ve 1960'larda, uluslararası yükseköğretim organizasyon ve kurumlarının açılmasına değin devam etmiştir (Baiza, 2013).

Eğitim sisteminin desteklenmesine ilişkin ilk destek 1952 yılında UNESCO'dan gelmiştir. UNESCO on beş yıl sürecek olan eğitim projesini başlatmıştır (UNESCO, 1962). Afganistan eğitim sistemi ile ilgili olarak olumlu sayılabilecek bu gelişme, 1978 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ile sona ermiştir (Samadi, 2001). Takip eden yıllarda devam eden çatışma ortamı ve güvenlik sorunları, üniversitelerin ve diğer okulların kapanmasına neden olmuştur. Okullarda meydana gelen hasarlar ve güvensizlik ortamı, okula devam etme konusunda olumsuz etki yapmış olup, öğretmenler, yöneticiler ve öğrenciler uzaklaştırılmışlardır (Yakubi, 2013). Basharat'a göre (2002), 1964'de açılan üniversite kütüphanesi, bu durumun kurbanı olmuştur. Bu kütüphane, yaklaşık bir milyona yakın kitap, bilimsel dergi arşivi, yedi bin civarında monografi ve beş yüzden fazla el yazması eser ve binlerce gazete ve dergi arşivini barındırmaktaydı. UNESCO'ya göre, son yirmi yılda, Afganistan, tahmini olarak yirmi bin uzman ve akademisyenini kaybetmiş, on yedi üniversite ve kurumu ise çatışma nedeniyle tahrip olmuştur (UNESCO, UN news

service , 2002). 1995-2000 arası dönem Afganistan eğitim sistemi için kara dönem olarak anılmaktadır. Taliban, kız çocuklarının eğitim aldıkları okulları tamamen kapatarak, sadece erkek çocuklarının eğitim almasına izin vermiştir. Dini eğitimler ise izin verilen faaliyetler olmuştur. Kamu görevinde ve hükümette çalışan kadınlar uzaklaştırılarak, ülke İslami ve dini kurallara göre yönetilmeye başlamıştır. Taliban rejiminin düşmesini takiben 2001’de gerçekleşen Bonn Konferansında, kadınlar ve kız çocuklarının hakları tartışılarak, modern eğitim kurumlarının yeniden açılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu çalışmada da, eğitim sisteminin geliştirilmesi ve özellikle çocukların eğitimi ile ilgili olarak 2001 sonrası gelişmeler ve engelleri değerlendirilecektir.

2. AFGANİSTAN’DA EĞİTİME KARŞI TUTUMLAR

Taliban rejimi sürecinde ülkedeki resmi eğitim sistemi tamamen kötüleşmiştir. Bu süreç ile ilgili olarak en çok bilinen ise Taliban’ın, kız çocuklarının eğitimine karşı olduğudur. Örneğin, 2001 yılında, öğretmenlik eğitimine kaydolan kadın mevcut değilken, okullara eğitim amaçlı kaydolan kız çocuklarının sayısı da yok denecek kadar azdır. Taliban rejimi sırasında sadece erkek çocukların eğitim almalarına izin verilmekteydi. Bugün ise, kız çocukları dahil olmak üzere genel olarak Afganistan’da eğitime karşı tutum

olumludur. 2001’de okula kayıt yaptıranların sayısı bir milyondan az olmakla birlikte, bu sayı sadece erkek çocuklarından oluşmakta iken, 2013’e gelindiğinde % 39’u kız çocuğu olmakla birlikte yaklaşık olarak 8.6 milyon öğrenci eğitime erişim sağlamaktadır (MoE). Okula kayıt yaptıranların cinsiyete göre oranları fark edilebilir düzeyde olsa da, kız çocuklarının eğitime erişmeleri noktasında önemli bir artış vardır. Çocukların, özellikle de kız çocuklarının okuldan uzaklaşmalarındaki sebepler farklı olsa da, okullara gerçekleştirilen saldırılar halen devam etmektedir. Okullara yönelik bu saldırılara bakıldığında, okulların ateşe verilmesi, bombalanması, kitapların imha edilmesi, kız öğrencilere yönelik asitli saldırılar, tehdit mektuplarının gönderilmesi ve kaçırma olayları ile karşılaşmaktadır (Intervention and Response to Attacks on Education , 2011).

Yükseköğretim Bakanlığı’nın (MoHE) kayıtlarına göre, 2006-2008 tarihleri arasında, okullara yönelik 1.350 saldırı gerçekleştirilmiştir (MoHE, 2008). Bu durum, bazı grupların halen eğitime karşı olduklarını göstermektedir. Farkındalık seviyesinin düşüklüğü, güvenlik eksikliği veya okulların oy kullanma merkezi olarak kullanılıyor olmaları da söz konusu durumun sebepleri olabilmektedir. Güncel bir raporda da belirtildiği üzere, ülkedeki bu durumlara rağmen, Taliban ve diğer isyancı grupların, giderek eğitimin değerine daha fazla güven duydukları yönünde işaretler de mevcuttur (Antonio Giustozzi, Cludio Franco, 2011). Çoğu isyancı

grup da kabul etmektedir ki eğitim fırsatları kırsal kesim tarafından olumlu karşılanmaktadır. Eğitime karşı gerçekleşen bu değişim, MoHE'nin, 2012'ye değin 500 ile 1000 arasında okulu yeniden açabilmesini sağlamıştır (Janne, 2012). Tüm bunlara rağmen, güvenlikle ilgili sorunlar, ülkede büyük problem olarak devam etmektedir.

2.1 Geleneksel Tutumlar

Taliban'ın düşmesinden sonra, 2001'de toplumun eğitime karşı tutumu oldukça olumlu olmuştur. Kız çocukların okula kayıt yaptırma oranlarında artış yaşanmıştır. Lakin, geleneksel bir toplum yapısına sahip olmasından dolayı Afganistan'da çoğu Afgan ailesi birbirlerinden farksız bir şekilde, bazen düşmanca bir tutumla kızların eğitimine ilişkin olarak resmi eğitime karşı olmuşlardır. Geçmişte olduğu gibi halen, çoğu muhafazakar aile, resmi eğitimin kız çocuklarını yozlaştırdığına inanmaktadır. Kadınları ve kız çocuklarını aile onurunun merkezi olarak gören bu kesim, kız çocuklarının okula devam etmesinin tüm toplumu zehirleyeceğini düşünmektedirler (WorldBank, 2008). Bu sebeple, aileler kız çocukları yerine erkek çocuklarının okula gönderilmesini tercih etmektedirler.

2.2 Dini Tutumlar

Afganistan, % 99'u Müslüman olan ve dini inanışları oldukça yüksek olan bir ülkedir. İslam, temel kültürel kimliktir ve tüm

Afganlar için sosyal ahlak, hak ve yükümlülükler için referans çerçevesini tanımlar. Eğitim tarihinin arka planına ilişkin bölümde tartışıldığı üzere, en başından bu yana, toplum, dini eğitim sistemi ile ilgilenmektedir. Toplumun büyük bir kısmı, çocuklarını, Kur'an ve diğer dini meseleleri öğrenmeleri için dini okullara kaydettirmeyi tercih etmektedirler. 1928-1929'da modern eğitim sisteminin kurulmasından beri, özellikle kırsal kesimde yaşayan insanlar, Medrese eğitimine ciddi bir ilgi duymaktadırlar.

2.3. Darbe Etkisi

Afganistanın tarihi geçmişine bakıldığında 1919'da britanya sömürgesinden can kurtarmış ve aman ollah khan kiralığına geçmiş. Amanollah khanın kiralığı azda sürse kalkınma ve ilerleme devri olarak hala anımsanıyor ama malesef britanya sömürgesinden kaçırmış ülkeyi rahat bırakmamış ve dini kolları ve sosyal hileleri kullanarak yeni hakimiyetin ve özellikle kiralın yaptığı çalışmaları ve değişiklikleri dine haykırı olduğunu halk arasında pompalamış, örneğin kızların eğitim alması, batı ülkelere burslu öğrenci gönderilmesi ve cinsiyet eşitliği sağlamak gibi hizmetlerini suç gibi halka gösterib onu güçsüzleştirip 1929'da tahtan indirdiler ve ardından darbe yaparak hebib khan tahta binmiş. Bu kiralık sistemi 1973'te mohammed davud kendi amcasının oğlu olan mohammad zaher şah dan darbe ile alana kadar devam etmiştir. Mohammad davud

bir ilk yaparak cumhuriyyet sistemenini kiralık sistemi yerine kurdu ve bu yeni sistemde partiler kurulmaya başlamış ama halk darbeden razı olmadığı için mohammad davud khandan da razı olmasa bile hakimiyyet ülkeyi bir çok yönden ilerletmeyi başarmıştır. O devirde siyasi bakışını ihrac etmeye çalışan sovyet hakimiyyeti komonist partilerin afganistanda çalışmasından faydalanarak ve onları kollayarak halk ve bayrak partilerini darbe yapmaya yardım ettmiştir. Darbe sonucu demokrasi devri iki milyondan fazla can kaybı ve en az beş milyon insani göçmenle bitti. 28 nisan 1978 tarihinde yaşanan bu darbe tam bir vatan hainliği olarak tarihe geçmiştir çünkü darbenin ardından ülke sovyet güçleri tarafından ele geçirilmiştir. Bu huzursuzluklar 10 sene sovyetler sömürgeliği ve ardından mücahitler ve sonra taliblerin gücü ele geçirmesiyle devam etmiştir. Taki amerikanın eylül olaylarından sonra 2001’de NATO’nun askeri müdahalesiye yön değiştirdi. Ayrıca bu dönemlerde eğitim sistemi günden güne kötüye gediormuş. Ama 2001’den sonra yeni kalkınma devri başlamıştır.

3. AFGANİSTAN’DA ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ HUSUSUNDA KARŞILAŞILAN ENGELLER

3.1 Çocuk İşçiliği

Çocuk işçiliği, özellikle gelişen ülkelerde ortaya çıkan ve günden güne küresel ölçekli olarak gündemde kalan önemli bir meseledir. Uluslararası Çalışma Teşkilatı’nın Asya üzerine hazırladığı

raporlara göre, 650 milyon nüfusun % 18'lik kısmı, 5-14 yaş arası olup, çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Yoksulluk temel sebeple olmakla birlikte, çocuklar farklı sebeplerden dolayı iş hayatına atılmaktadırlar. Yaptıkları iş karşılığında yeterli ücret alamayan çocuklar, halen mevcut işlerinde çalışmaktadırlar ve sahip oldukları haklardan haberdar olmamalarından dolayı işyerinde farklı çeşitte şiddete maruz kalmaktadırlar. İş hayatındaki çocukların çoğu, işverenleri tarafından okula gitmekten alıkoyulmakta ve çalışmalarını gereken zamandan çok daha uzun süreler çalıştırılmaktadırlar (Akin, 2009). Afganistan'daki çocuk çalıştırıcıları, çocukları, seks işçiliği, silahlı çetecilik, sokak işçiliği ve terörist faaliyetler gibi faaliyetlerde çalıştırmaktadırlar. Bir çalışmaya göre, çocukların % 81.3'ü kırsal bölgelerde çalışmaktadır. Büyük şehir merkezleri % 28,3'lik oranla, çocuk işçiliğinin en yüksek olduğu yerler arasındadır (AREU, 2009).

Kompleks bir sorun olan çocuk işçiliği, politika uygulama, ekonomik gelişme ve eğitim gibi alanlarda, kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. 1934'ten bu yana Uluslararası Çalışma Örgütü üyesi olan Afganistan, bunun dışında konuyla ilgili 19 farklı sözleşme imzalamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü, diğer sivil toplum örgütlerinin yardımlarıyla, Afgan hükümeti ile birlikte, çocukların okula gönderilmesi ve onlar için kalacak yer temini konusunda çalışmaktadır. Buna rağmen, Afganistan çocuk işçiliği konusunda halen önemli bir yer işgal etmektedir. Çocuk işçi oranlarının

düşürülmesi konusunda Afganistan, Çalışma Bakanlığı'na, işverenler, kamu ve özel sektörün uyması gereken iş kanununun hazırlanması konusunda gerekli uyarıları yapmalıdır.

Çocuk işçiliği, çocukların sağlık ve gelişimlerini özellikle de eğitime erişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanı sıra çocuk işçiliği, ülkedeki insan kaynağının gelişimi üzerinde de olumsuz etkiye sahiptir.

3.1 Yoksulluk ve Çocuk İşçiliği

UNICEF, Dünya Bankası ve UNESCO'nun da aralarında bulunduğu çok sayıda organizasyon tarafından da kabul edildiği gibi, zorunlu, ücretsiz eğitim ve de Çalışma Örgütü'nün 138 nolu Sözleşmesi'nin tanımladığı, istihdama girilecek olan alt yaş sınırına kadar verilecek iyi kalitede bir eğitim çocuk işçiliğinin önlenmesinde önemli bir role sahiptir(ILO). Çocuk haklarının desteklenmesinde, bu sayılan mekanizmaların her biri, çocukları emek yoluyla sömürüye karşı korumak ve iyi bir alternatif olarak eğitim sağlamak konusunda, farklı yollardan motive edilmişlerdir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf devletler, çocuğun ekonomik istismardan ve kendisi için tehlikeli işlerden korunması, eğitiminin idame ettirilmesi, fiziksel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişiminin sağlanması için gerekeni yapma hususunda çocuk haklarını tanımaktadırlar. Çocuk işçiliği, çocuğun okula devamı önündeki temel engellerden biridir.

BM'nin 2011 tarihli Afganistan gözlem raporuna göre, çocuk popülasyonunun yarısı kötü şartlarda iş yaşamına dahil olmuştur (CRIN, 2011). Rapor, çocukların % 20'lik kısmının (1.9 milyon) 6-17 yaş arasında çalışanlar olduğunu gösterirken, bu oranın % 13'lük kısmı, tüm gün çalışan çocuk işçi kategorisine girer. Bu göstermektedir ki, çocukların üçte biri okula kayıt yaptırmamaktadır ve eğitime erişememenin temel nedeni de çocuk işçiliğidir.

Raporun sonucuna göre, insanların % 36'lık kesimi yoksulluk sınırının altındadır.¹ Aileler çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve bu nedenle, okul yerine çocuklarını işe göndermektedirler. Afganistan eğitim sisteminde eğitim ücretsiz olmasına rağmen, çoğu ailenin gelirleri sadece temel yaşam giderlerini karşılayacak düzeydedir ve bundan dolayı çocuklarını okul yerine işe göndermektedirler.

Çocuk işçiliği, ülkede çocukların eğitimlerini etkileyen önemli bir sorundur. Çocukların önemli bir kısmı, başta zorla çalıştırma ve seks işçiliği olmak üzere, çocuk işçiliğinin her kötü formuna maruz kalmaktadırlar. Afganistan'da çocuk işçiliğiyle ilgili politika ve mevzuata bakıldığında Anayasa, 2007 tarihli iş kanunu ve risk altındaki çocuklara yönelik ulusal strateji ile karşılaşılmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bir tarafı olmasına rağmen, Afganistanlı çocuklar temel haklarından faydalanma hususunda sorun

¹ Line of poverty is described 20 \$

yaşamaktadırlar. Afganistan'ın taraf olduğu Çalışma Örgütü Sözleşmesi ve çocuk haklarına ilişkin diğeri sözleşmeler ile Afganistan iş hukukuna göre, çocukların çalışması için alt yaş sınırı 15'tir. 138 nolu Çalışma Örgütü Sözleşmesi'ne göre, çalışma yaşı 18'den az olmamalı, 13-15 yaş aralığındaki çocukların ise zorunlu eğitimi bitirmeleri koşuluyla hafif işlerde çalışması gerekmektedir, bunun dışındaki durumlarda ise 18 yaş kuralı katidir(ILO). Kuşak geçişlerinde var olan yoksulluk durumlarının değiştirilmesinde eğitim önemli bir araçtır ve bu durum birçok uluslararası sözleşme ve eklerinde yer almaktadır. Afganistan, kız ve erkek çocuklarına eşit derece eğitim vermesi gereken ülkelerden biri olup, bu sayede iyi bir geleceğe sahip olabilecektir.

Çocuklar, okula kayıt yaptırmayıp sadece iş hayatına atılanlar ve hem okula kayıt yaptıran hem de çalışanlar olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır.

3.1.2 Sadece Çalışan Çocuklar

Geleneksel olarak, erkek çocukları kız çocuklarına oranla ekonomik faaliyetlere girişen kesimi oluşturmaktadır. Evin en büyük erkek çocuğu, genellikle, kardeşleri için kendi istek ve arzularına rağmen çalışmaya başlar. Erkek çocuğun bulunmadığı veya erkek çocuklarını küçük olduğu ailelerde ise kız çocuklarının iş yaşamına atılması gerekliliği söz konusu olabilmektedir. UNICEF, 14 yaşın

altındaki bu kız çocuklarını tehlikeli işlerde çalışmasına son vermiştir. Aileler genel itibariyle çocuklarının yerine karar alırlar. Çocukların okul yerine çalışma hayatına başlamasına yönelik olarak aileler tarafından alınan bu kararlar, çocukların ahlaklarını, sosyal hayatlarını ve eğitim hayatlarını etkiler.

Okula gönderilmeyip iş yaşamına dahil olan çocuklar gelecekte de, tıpkı kendi ailelerinde olduğu gibi yoksul bir yaşama sahip olacaklardır. Çocukların eğitimlerinin tam olarak sağlanabilmesi için, ailelerinin de eğitilmesi gerekmektedir. Uzun süren savaş hali nedeniyle, çoğu Afgan çocuğu yetim kalmıştır. Bu durum, söz konusu çocukların üçüncü şahıslar tarafından çalıştırılması sonucunu doğurmuştur. Bu çocuklar, madenlerde, hükümet karşıtı silahlı çatışmalarda, dilenmesi için sokaklarda ve benzer uygun olmayan tehlikeli iş koşullarında çalıştırılmaktadır. Bazı silahlı gruplar, erkek çocuklarını günlük işlerini gördürmek ve seks işçiliği için birlik merkezlerinde çalıştırmaktadır. Tüm bunlar, Afganistan'da önemli sorunlar olarak mevcudiyetini sürdürmektedir. 182 nolu UÇÖ sözleşmesi, çocukların silahlı gruplar tarafından çalıştırılmasını, çocuk işçiliğinin en kötü formlarından biri olarak tanımlamaktadır.

Silahlı Çatışmalarda Çocukların Kullanılmasına Dair BM Sözleşmesi, zorunlu alt yaşı 18 olarak belirlemiştir. Afganistan iş kanununun 120-130 arasındaki maddeler de, 18 yaş altı çocukların, yer altı işi gibi ağır ve sağlıksız işlerde çalıştırılmasını yasaklamıştır. Sokak çocuğunun

bulunmadığı Afganistan’da, sokaklarda çalışan çocukların sayısı, 2008 yılı itibariyle, tahmini olarak, Kabil’de 37 500, Kandahar’da 7 373 (7252 erkek çocuk, 121 kız çocuğu) tür. Hiçbir işveren, 18 yaş altındaki çocukların fazla çalıştırılması veya gece çalıştırılması hakkına sahip değildir. Yukarıda bahsi geçen kanun maddeleri, çocuk işçi istihdam eden işverenlere, çalışan çocukların eğitimleri için belirli bir zaman vermesi gerektiğini belirtmektedir.

3.1.3 Okuluna Devam Ederken Çalışan Çocuklar

Çocuk işçiliğinin, çocukların okula kayıt yaptırılmaları üzerinde büyük etkisi olmasa da, okula devam etme, sınav sonuçları ve okul derecelerini başarıyla tamamlamaları üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Çalışan çocukların okula tam olarak devam edemedikleri ve bu sebeple başarısız bir eğitim sürecinden geçtikleri bilinmektedir. Okula devamsızlık ise, okulun yarıda bırakılması veya düzenli olarak eğitim alamama sonuçlarını doğurmaktadır. Aileler veya üçüncü kişiler tarafından çocukların okula gönderilmemeleri, kendi çıkarları aleyhine kararlar alınmasına neden olmaktadır.

3.2 Güvensizlik

Bazı şehirlerde, güven ortamının eksikliği eğitimin geliştirilememesi sebepleri arasında yer almaktadır. Dünya Barış Örgütü Organizasyonu’nun 2012 tarihli raporuna göre, Afganistan, Somali’den sonra, çocukların eğitimi konusunda güvensizlik gerekçesiyle ikinci sırada yer almaktadır. 2012’de güvensizlik

nedeniyle, 330 okul kapanmış, 180 000 çocuk ise eğitimden yoksun kalmıştır. 2016'da 3 kız okulu yakılmış, 2014'de ise 437 okul ise Taliban tarafından tahrip edilmiştir.

3.3 Okulda Şiddet

Çocuk Yasası'nın 7. Maddesine göre, eğitim veya disiplin adına da olsa, okullarda çocuklara küçük düşürücü cezaların verilmesi yasaktır. Öğretmenler tarafından verilen cezalar nedeniyle birçok çocuk eğitimlerini yarıda kesmektedirler. Cismani ceza, Afganistan'daki okullarda disiplin cezası olarak kabul edilmektedir. Mülakat gerçekleştirilen öğretmenlerin yarısı, çocuğa karşı cismani disiplin cezası uygulamayı, kendilerine verilen doğal bir hak olarak görmektedirler. Okullarda karşılaşılan bu tür cezalar yasalar tarafından yasaklanmış olsa da, bu durum günlük yaşamın gerçeği olarak varlığını korumaktadır. Öğretmenlerin büyük bir kısmı, disiplinin sağlanması adına, cismani cezanın ve öğrenciye karşı şiddet uygulamanın gerekliliğine inanmaktadır. Bunun yanında, okullara, öğrenci ve öğretmenlere karşı hükümet karşıtlarınca gerçekleştirilen saldırılar, eğitimin yarıda kesilmesinin sebepleri arasında yer almaktadır. Son zamanlarda, eğitim kurumlarına karşı gerçekleştirilen saldırıların sayısı artmış olup, kız öğrencilere karşı gerçekleşen saldırılar, okul sularının zehirlenmesi ve kaçırma eylemleri de mütemadiyen gerçekleşmektedir. 2012 yılında, 600 kız çocuğu şehir merkezinde zehirlenmiş ve bu durum sürekli olarak devam

etmektedir. Çocuklara karşı şiddete ilişkin olarak BM Komitesi'nin Nisan 2011 tarihli tavsiye kararında şu hususlara yer verilmiştir:

✓ *Zorbalık da dahil olmak üzere cismani ve diğer tür cezaların okullarda yasaklanması, öğretmen eğitimlerinin, okula özgü eylem planlarının ve okulların yakından denetlenmesi,*

✓ *Okulların, öğretmen ve öğrencilerin saldırılardan korunması için her türlü aracın seferber edilmesi, saldırı ve şiddet eylemlerine karşı, aileler ve çocuklar başta olmak okulların daha iyi korunması için toplumun sürece dahil edilmesi.*

3.4 Okul Eksikliği

14 599 okul içerisinde, 7000 okulun yapı sorunu bulunmaktadır. Okulların % 49'unun binası bulunmamakta ve çocuklar yerlere oturmaktadırlar. Bazı şehirlerde, okullar Taliban ve diğer hükümet karşıtı gruplar tarafından yakılmakta ve bombalanmaktadır.

3.5 Okul Uzaklığı

Hiç okula gitmeyen kızların % 13.8'i, erkek çocuklarının ise % 7.8'i, okula kayıt yaptıramamalarının sebebi olarak, evleri ile okul arasındaki uzun mesafeyi göstermektedirler. Ev ile okul arasındaki uzaklık, erkek çocuklarına kıyasla kız çocukların daha fazla etkilemiştir. Bu durum, kız çocuklarının okula gidememelerinin temel sebebinin okul ve ev arasındaki mesafe olduğunu göstermektedir.

Diğer bir deyişle, mesafe sorunu ailelerin, kız çocuklarını okula gönderememeleri konusundaki temel gerekçeleridir. Aileler, okul ile ev arasındaki iki saatlik mesafeye kız çocuklarını yürüyerek göndermek istememektedirler.(Fair Access of Children, 2012)

3.6 Düşük Eğitim Kalitesi

Eğitim kalitesinin yüksekliği, eğitim çıktıları üzerinde olumlu role sahiptir. Eğitim kalitesinin düşük olması halinde çocuklar, okula olan ilgilerini kaybederler. Okul binaları, kitaplar ve öğretmenler bu sonucu değiştiremezler. Çocukların eğitime erişimlerinin önemli olmasının yanında, verilecek eğitimin kaliteli olması da çok önemlidir. Bu sayede çocukların becerilerinde artış meydana gelir. Öğretmenlerin kalitesinin artması da çocukların okula olan ilgilerini doğrudan etkilemektedir.

3.7 Kız Çocuklarının Eğitimlerine İlişkin Dair Özel Sorunlar

3.7.1 Kadın Öğretmen Eksikliği

Raporların gösterdiğine göre, okullardaki öğretmen sayısı yetersizdir. 2013 tarihinde öğrencilerle kıyaslandığında, daha az öğretmen mevcuttur. Geleneksel inanışa göre, aileler, kız okullarında erkek öğretmenin varlığına karşıdırlar. Kadın öğretmenlerin sadece % 58'i yükseköğrenim mezunu iken kalanlar lise mezunudur. Öğretmenler, kırsal kesimdeki okullar ile uzak şehirlerde bulunan okullara, maaş azlığı ve güvensizlik gerekçelerinden dolayı gitmek

istememektedirler. Uzman öğretmenler sadece 300 Euro maaş almaktadır, bu yüzden, öğretmenler özel okullarda, yüksek ücretlerle çalışmak istemektedirler. Bu eksikliğin giderilmesi için, Eğitim Bakanlığı, eğitimlerle, kısa süreli kurslarla, yeni öğretme metodlarının öğretileceği derslerle ve öğretmen maaşlarını artırılması ile ciddi adımlar atabilir.

3.7.2 Cinsiyet Eşitliği

Afganistan, dünya çapında, ilköğretimde cinsiyete dayalı eşitsizliğin en yüksek olduğu ülkedir. İlköğretimde her 100 erkek öğrenciye karşılık 71 kız öğrenci bulunmaktadır. Kırsal ve kentsel alanlara göre, okula kayıt oranları arasında ciddi farklar mevcuttur. Bu durumda, kırsal kesimdeki yoksul ailelere mensup kız çocukları bu süreçten en çok etkilenen grubu oluşturmaktadır. Tüm bunlar, Anayasa'da ücretsiz eğitim hakkının var olmasına rağmen gerçekleşmemektedir. Anayasa ve ulusal mevzuata göre, renk, cinsiyet, dil, din, politik oryantasyon, ulusal, etnik, sosyal yapı veya yetersizlik temelinde ayırım yasaktır. Çocuklar, Anayasa'nın 22. Maddesinde özel olarak bahsedilmemesi de, Afgan vatandaşları arasında ayrımcılık veya ayrıcalık yasaktır. Afganistan'ın Ekonomik, Sosyal ve Kültür Haklar Sözleşmesi'ne bağlılığı, eğitime erişim ve cinsiyetler arası farklılığı azaltma hususunda önemlidir ama eğitim hakkı halen uygulamada garanti edilememiştir.

Afganistan, 1960 tarihli UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmeyi onaylamış, bu bağlamda, eğitime dair hukuki, politik ve yönetsel çerçeveyi uygulama konusunda istekli davranmıştır. MoE'nin raporuna göre, 2001'den bu güne, kızların eğitimi konusunda önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Kızların okula kaydı konusunda, 1'den 12'ye kadar olan eğitim seviyesinde, 2002'de % 28, 2003'de % 34, 2004'te % 33, 2005'te % 34, 2006 ve 2007'de % 35, 2008'de % 36, 2009'da % 37, 2010'da % 38, 2011'de % 39 kayıt oranı ile karşılaşılmaktadır. 2013'de, kayıtlı 10.5 milyon öğrencinin % 38'i kız öğrencidir. 2014'de ise 11.5 milyon kayıtlı öğrencinin % 42'si kız öğrencidir(MoE, 2015).

Cinsiyet temelli ayrımcılık, eğitimde tipikleştirme ve eğitim çıktılarındaki cinsiyetler arası eşitsizlik, eğitim ve ekonomik seviyelerine bakılmaksızın tüm ülkelere ilişkin rapor hazırlanmıştır(UNESCO, Priority gender Gender Equality action plan 2014-2021). Dünya Bankası'nın Afganistan'daki en kötü olan eğitim göstergelerine ilave olarak, kızlar ve kırsal kesimdeki yaşayanlar eğitim konusunda yıllardır dezavantajlı konumdadırlar(World Bank, 2015)

Kız çocuklarının eğitimine ilişkin temel bazı engeller, aşağıdaki başlıklarda listelenmektedir:

3.7.3 Erken Yaşta Evlilik

Erken yaşta evlilik, kadınlara karşı gerçekleştirilen şiddetin bir türünü oluşturmaktadır. Araştırmalara göre, kız çocuklarının % 50'si, 18 yaşın altında evlendirilmektedir. Okulu bırakan kızların oranı ise % 10'dur. Erken yaşta evlilik, okulu bırakmaya ve eğitimin yarıda kesilmesine neden olmaktadır. Lokal bir takım geleneklerden dolayı, evlilik sonrası, kız çocuklarının gelecekleri de etkilenmektedir. Ailelerin eğitimsiz olmaları, eğitime verilen değeri anlamaları noktasında sıkıntıya neden olmaktadır. Bu da, çocuklarının eğitilmeleri noktasında kendilerinin cesaretlerinin kırılmasına neden olmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, ulusal mevzuat daha erken bir dönem için hüküm içermedikçe, çocuk 18 yaşının altındaki kimse olarak tanımlanmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların korunması için devletlere, ulusal mevzuatlarını değiştirmelerini istemektedir. Çocuk evlilik, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer almamaktadır. Lakin, çocuk evliliği, Sözleşme'de yer alan başka hakların ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Bu haklar, ifade özgürlüğü ve her türlü kötüye kullanmaya karşı korunmadır. İHEB'in 16. Maddesinin 2. Paragrafında belirtildiği üzere, *“evlilik, yalnızca tarafların özgür ve tam rızaları sonucu kurulur”*. Diğer bir deyişle, kız çocuklarının, babaları yaşında adamlarla, kendi rızaları dışında evlenmemeleri gerekmektedir. Kız çocuklarını olumsuz yönde etkileyen erken yaşta evlilik, kızlar için ciddi bir zarardır. Bu tür bir

evlilik, kız çocuklarının eğitimlerini tamamlamalarını engelleyeceği gibi, onları erken yaşta ailelerinden ayırmaktadır(Third Report on Education and Social Rights In Afghanistan, AIHRC,2014).

Afganistan Medeni Kanunu'na göre evlilik yaşı kızlar için 16'dır. Babasının rızası alınan kızlar ise 15 yaşında, kendi rızaları ile de 18 yaşında evlenebilmektedirler. Medeni Kanun, 1977 tarihinde, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulünden önce geçmiştir. Afganistan Anayasası'nın Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne teyidine göre, medeni kanun, çocuk evliliği hususunu düzenlemesi adına değiştirilmelidir. Erken yaşta zorla evlendirilen kız çocuklarının çoğu, şikayet mekanizmalarına erişememektedirler. Evlilik kararına karşı gelenlerin bir kısmı öldürülmekte veya küçük düşürücü şekilde cezalandırılmaktadır. Diğer temel hakların yanında, çocukların adil koşullarda adalete erişimleri hususu ayrı bir konudur.

3.8 Engelli Çocukların Eğitim Hakkı

Engelli Kimselerin Haklarına Dair Sözleşme'ye göre engelli kişi şu şekilde tanımlanmıştır: *“Diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.”* Ülkede yaşanan uzun süreli çatışmalar, geriye binlerce kurban bırakmıştır. Bunların çoğu kadın ve çocuklardır. Afganistan'da 10 milyon engelli kimse bulunmaktadır.

Çatışma dönemlerinde, tahmini 196 000 ocuğun varlığı da söz konusu olmuştur. Bazı ülkelerde, engellilere verilen engelli sertifikası, engelli çocukların belirlenmesinde tek araçtır. Engelli çocuklar, engelli olmayanlara oranla okula daha az katılım gösterirler. Anayasa'nın 22. Maddesi, vatandaşlar arasında her türlü ayrımcılığın yasaklanmasını öngörmektedir. Bu, engelli ve engelsiz tüm çocukların okula katılma hakkı olduğu anlamına gelmektedir. Engelli okullarına kayıt oranı düşük, okulu bırakma oranları ise yüksektir. Bu sebeple, okuma yazma oranı ve işsizlik oranları yüksektir. Bu kategorideki eğitimle ilgili sorunlardan biri, söz konusu grubun toplum tarafından önemsenmemesidir. Bunun temel sebebi ise engelli çocukların öğrenme yetilerinin olmadığına yönelik ortak inanıştır. Bir eğitim merkezi olan Kabil'de, işitme engeli bulunan 268 çocuk özel eğitim veren okula kaydolmuştur. Bu çocukların 51'i, 12. Sınıftan mezun olmuşlardır. Kabil şehrinde, çocuk ve yetişkin görme engellilere hizmet veren birkaç merkez mevcuttur. Engelli Kimselerin Hakları ve Yararları Kanunu'nun 8. Maddesi, engelli çocuklara karşı ayrımcılığı yasaklayarak aynı haklardan engelli çocukların da faydalanması gerektiğini belirtmektedir.

Engelli kimselere hizmet edilmesi konusunda sorumlu ulusal organ Şehit ve Engelliler Bakanlığı (MMD)'dir. Bu bakanlık, engellilerin eğitimi ve ekonomik entegrasyonu konusunda, var olan engelleri ortadan kaldırarak engelli kimseleri, bahsi geçen konulara

erişim için cesaretlendirmektedir. Afganistan Ulusal Özürlüler Eylem Planı, 2008-2022 dönemi için oluşturulmuştur. Planın amacı, eğitime erişimin artırılmasında strateji geliştirmek, adalet, koruma, bakım, sosyal güvenlik ve çocuklar dahil olmak üzere engelliler için sosyal destek sağlamaktır.(Sida, 2014).Diğer taraftan, eğitim politikası, engellilere özgü bir eğitime değinmemektedir. Sadece, 2002’de UNICEF tarafından desteklenen Milli Eğitim Bakanlığı, temel eğitim seviyesinde eğitimin geliştirilmesine dair taslak bir metin hazırlamıştır(The Comprehensive National Disability Policy in Afghanistan,2005) Lakin bu taslak metin yeterli değildir. Engelli çocukların eğitime kolay erişebilmeleri için özel eğitim merkezleri açılmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğrenim Bakanlığı, Meslek Öğrenim ve MMD, herkes için geçerli olan eşit bir eğitim erişim için el ele çalışmalıdır. Engelliler için hazırlanan ve 2005’te Afganistan Parlamentosu’na giden bu taslak, başkanın onayı ile yürürlüğe girmelidir.

SONUÇ

Çocukluk, kullanıldığı alanlar içerisinde değerlendirildiğinde, farklı yaşam dönemlerini ifade etmektedir. Uluslararası belgeler ile Afganistan hukuku birlikte ele alındığında, çocukluğun başlangıcının doğum olarak kabul edildiği; ancak çocukluk devresinin hangi yaşa kadar devam edeceği hususunda görüş birliği sağlanamadığı tespit edilmiştir. Çocukluk döneminin sınırları ile ilgili tartışmaların nedeni; bireyin fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişim özelliklerinin büyük ölçüde birbirinden farklı zaman dilimleri içerisinde gerçekleşmesidir.

Günümüzde eğitim hakkı hem uluslararası metinlerde hem de yeni ulusal metinlerde güvence altına alınmıştır. Birleşmiş Milletlerin eğitim konusundaki ilk ve en önemli eseri İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'dir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. Maddesi eğitim hakkına yöneliktir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde eğitim, cinsiyet, ırk, etnik yapı ve ulus gibi ayrımlar gözetilmeksizin her birey için "hak" olarak ifade edilmiş; eğitim hakkının içeriği, belli ilkeler ve amaçlarla desteklenerek düzenlemiştir ve Afganistan bu sözleşmeyi kabul ettiğinden dolayı bunun maddelerini onaylamıştır ve anayasa ve diğer medeni yasalarında bunuları uygulamalıdır.

Eğitim hakkına ilişkin bir başka belge ise, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, eğitim hakkının düzenlenmiş olduğu en kapsamlı metindir. Ve afganistan bu sözleşmeyi ve maddelerini istisnasız kabul edilmiştir.

Eğitim hakkı, 1923 ve 1964 Anayasasında yer almamakta olup 2004 Anayasalarında düzenlenmiştir. Anayasasında, eğitim hakkı hem bir temel hak olarak hem de sosyal hak olarak yer almıştır. 2004 Anayasanın 43. maddesinde eğitim bir hak ve liseye kadar zorunlu olduğunu gösteriyor. Anayasada ocuklerin eğitimi ile ilgili hiç bir Őey yazılmamış ve bu anayasanın bir zayıflığı sayılır.

Otuz yıl süren savaşın kötü etkileri olarak, nitelikli bir eğitim sisteminin gelişmesini engellemiş, okur-yazarlık düzeyi ve eğitime erişim hakkını olumsuz etkilemiştir. Afganistan hükümeti, eğitim sisteminin iyileştirilmesi konusunda bir takım taahhütlerde bulunmuş olup, geçtiğimiz yıllarda eğitime olan desteğini artırma yönünde masraflarda bulunmuştur. Lakin, hükümetin bu desteği, eğitim konusunda artan ihtiyaı karşılama konusunda yetersiz kalmaktadır.

Eğitim sistemindeki bu gelişim ve artışa rağmen Afganistan, eğitim konusunda geri kalmış ülkeler arasında bulunmaktadır. ocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasına yönelik olarak, uluslararası birçok bağışçı, sivil toplum rgt ve organizasyon bulunsa da, ocuk

Hakları Sözleşmesi, çocuk haklarına ilişkin diğer sözleşmeler gibi istenen uygulama seviyesine ulaşamamıştır.

Ülkede devam eden silahlı çatışmalar, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ve ulusal mevzuatın uygulanmasının önündeki en büyük engeldir. Hükümet, kırsal kesimde tam olarak otoriteyi sağlayamamıştır. Bu durum, okul ve ilgili gereçlerin ilgili alanlara kurulmasını zorlaştırmaktadır. Konuyla ilgili yayınlanan raporlar, güvensizlik ortamının, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve ulusal mevzuatların uygulanmasının önündeki temel neden olduğunu doğrulamaktadır. Diğer taraftan, Afganistan, yolsuzluk konusunda dördüncü sırada yer almakla birlikte, eğitim için bağışlanan paraların tamamı eğitim projelerine harcanmamaktadır. Hukuk sisteminin de yozlaştığı ülkede buna bağlı olarak Çocuk Ceza Yasası ve mahkemeler, haklarına erişim noktasında çocuklar için erişilebilir mahiyette değildirler. Çocuk Ceza Yasası'nın bazı bölümleri, uluslararası konvansiyonlara göre yeniden düzenlenmelidir.

Diğer taraftan, çocuk işçiliği, çocukların iş nedeniyle okula gidememesinden dolayı, Herkes İçin Eğitim Projesi'nin (EFA) uygulanmasına engel olmaktadır. Ayrıca, iş ve okulu eş zamanlı olarak götüren çocukların akademik olarak başarısız oldukları görülmektedir. Bu nedenle, okulu bırakan çocukların iş hayatına yönelmeleri hususunda büyük bir eğilim bulunmaktadır.

Çocuk Hakları Komitesi'nde sürekli olarak yer alan güvensizlik ve yasa sorunları ÇHS'nin uygulanmamasının ana faktörleridir. Komite, uzun süren silah ihtilafını, sözleşmenin sağladığı hakların uygulanmasını engellediğini belirtti. Sözleşme, iç hukukta ve kanunlarda uygulanabilir hale getirmek için yasal bağlayıcı bir araç olarak görülmemektedir. Yasa herkesin en az liseye kadar eğitim hakkını söylese bile bunun uygulanmaması bunun tam bir örneğidir.

Çocuk eğitim haklarını savunmak için özel bir kanun olmaması, kanunlaştırılmış geleneksel örf, adet ve (Şeriat) dini inançlar gibi diğer kaynaklanan faktörler ÇHS'in uygulanmasını zorlaştırıyordu.

Çocukların eğitim hakkı, özellikle anayasada belirlenmemiş olup tüm vatandaşlar için genel olarak değinilmektedir. Bu durumda, ilk önce hükümet tarafından Çocuk Haklarına Dair Kanunu oluşturması ve çocukların tüm hakları korunmasını sağlaması gerekmektedir. Hükümet, çocuk hakları koruma konusunda belirli bütçe ve uzun süreli planları gerçekleştirmelidir.

ÇHS'den önce çıkarılan medeni hukuka göre, kızların evlilik yaşı 16'dır. Bu kanunun yeniden yazılması ve CHS' ile uyumlu olması gerekmektedir. Her yıl yüzlerce kız eğitimden uzaklaştırılıyor ve zorla evlendirmektedir. Bu süreci durdurmak için bir yasal yaptırım olması gerekmektedir. Çocukların sorunlarını ve şikâyet etmeleri için bağımsız bir kurum kurulmalıdır. Bugün ÇHS'nin onaylanmasından

23 yıl ve Afganistan’da yeni hükümet kurulmasından itibaren 15 yıl geçmiştir. 2001’den bu yana, ülkede çıkarılmış yeni yasalar ve gelişmelerin yanı sıra, okullarda çocukların kayıt olma oranı yükselmiştir. Ancak, Afganistan hükümetinin yapmış olduğu yasaların ve taahhütlerin çoğunlukla kâğıt üzerinde olduğu ve güçlü hukuk sisteminin kurulması amaçlarını gerçekleştirmesi için hala uzun bir yol olduğunu düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ansari, Faruq (2004). Fashurda Tarikh Afghanistan. Kabul:
Afghanistan Strategic Studies & Research Center.

Akıllıoğlu, Tekin (1995). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Ankara:
AÜ. SBF İnsan Hakları Merkezi.

Ballar, Suat (1998). Çocuk Hakları. İstanbul: Beta Basım Yayım
Dağıtım A.Ş.

Çelen, Nermin (1995). Çocuk Haklarına Genel Bir Bakış. İstanbul:
İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri.

Farhang, Mir Mohammed (1995). Afghanistan Der Penj Qarn Akhir.
Tehran: Derakshshesh Publication.

Hazrati , Dastgir G., Abdulhaq (2005). Education of Child Rights.
Kabul: Afghan Independent Human Rights Commission
(AIHRC).

İnan, Ali N. (1968). Çocuk Hukuku. İstanbul: Ankara Üniversitesi.

Lexow, Janne (2012). Afghanistan education sector Gender equality
Situation Analysis. Norway, Oslo: Nordic Consulting Group.

Sajjadi, Abdulqaioom (2012). Jame'e Shenasi Syasi. Kabul: Khatam

Al-Nubin Higher Education Institute

Terzioğlu, Süleyman S. (2007). Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve

Anadilde Eğitim Hakkı. İstanbul: Alp Yayıncılık.

Wehmeier, Sally (2005). Oxford Advanced Learner's

Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press.

Makaleler

Eraslan, Levent (2005). "21. Yüzyılın Küçük Adam ve Kadınları

(Değişen Çocuk Kimliği Üzerine Bir Deneme)." Uluslararası

İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN. 1303-5134.

Fayaz, Safar Mohammad (2015). Girls' Participation in Education in

Afghanistan. A case study of girls' participation in primary

and secondary schools, in Takhar province, Afghanistan.

Master degree, Karlastand University, Faculty of Arts and

Social Science, Afghanistan.

Hazrati , Dastgir G. (2007). "Human Rights Monthly." issue 8.

Shayan, Zafar (2015). "Gender inequality in education in Afghanistan:

Access and Barriers." Open Journal of Philosophy, No. 5, pp.

277-284.

UNICEF and Action Aid Afghanistan (2008). “Child Protection Assessment of Street Working Children in Kandahar City and Spin Boldak.” pp. 2.

Elektronik Dergiler ve Web Siteler

Halvorsen, Kate (1990). “Notes on the Realization of the Human Right to Education”, Human Rights Quarterly 12, pp. 341–364.
https://docs.escr-net.org/usr_doc/Notes_on_Realization.pdf/ Januaray, 2016.

Mehedi, Mustapha (1999). “The Realization of Economic, Social and Cultural Rights. The Realization of the Right to Education, including Education in Human Rights—The Content of the Right to Education”. Economic and Social Council, No. 19, pp. 1-36.

[https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwia872hxazWAhWH1RQKHZEZC7UQFggrMAI&url=http%3A%2F%2Fwww.oidel.org%2Fdoc%2FMehedi%2FWorking%2520paper%2520on%2520the%2520right%2520to%2520education%2520\(M.%2520Mehedi\).pdf&usg=AFQjCNH-yFMYqATNOvJhlAR_G4gU9bnzdA/](https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwia872hxazWAhWH1RQKHZEZC7UQFggrMAI&url=http%3A%2F%2Fwww.oidel.org%2Fdoc%2FMehedi%2FWorking%2520paper%2520on%2520the%2520right%2520to%2520education%2520(M.%2520Mehedi).pdf&usg=AFQjCNH-yFMYqATNOvJhlAR_G4gU9bnzdA/) February, 2016.

Roche, Jeremy (2005). "Children, Citizenship and Human Rights".

Journal of Social Sciences , Special Issue No. 9, pp. 43-55.

<http://oro.open.ac.uk/11728/> October, 2016.

AIHRC: Fair Access of Children to Education. (2008).

<http://www.refworld.org/pdfid/4b275c392.pdf/> December, 2015.

Afghan Independent Human Rights Commission AIHRC. (2009).

<http://www.aihrc.org.af/media/files/Research%20Reports/english/Fair%20Access%20of%20Children%20to%20Education%20in%20Afghanistan.pdf/> October, 2015.

Child Rights International Network, Afghanistan: Persistent of violation of children's rights. (2010).

<https://www.crin.org/en/library/publications/afghanistan-persistent-violations-childrens-rights#D/> February, 2016.

Department for International Development (DFID). 2005.

http://www2.ohchr.org/english/issues/development/docs/girls_education.pdf/ November, 2015.

Disability Rights In Afghanistan, Sida. (2014).

<http://www.sida.se/globalassets/sida/eng/partners/human-rights-based-approach/disability/rights-of-persons-with-disabilities-afghanistan.pdf/> March, 2016.

ECPAT International, “Child Marriage”. (2015) .

http://www.ecpat.org/ei/Csec_marriage.asp/December,2015.

Health and Education Advice and Resource Team (January 2012),

Violence and Sexual Abuse in Schools of Afghanistan,

<http://www.eldis.org/document/A69416/> October, 2016.

International Labour Organisation. (2008).

<http://www.ilo.org/ipec/Action/Education/ChildlabourandEducationforAll/lang--en/index.htm/> February, 2016.

Ministry of Education, Strategic Education Reports. (2015).

<http://moe.gov.af/Content/files/NESP%20III%20Draft/>

January, 2016.

Ayna news. (2016).

<http://www.mirror.co.uk/news/world-news/more-100-girls-poisoned-school-7816927/> May, 2016.

Moaweda-e- Pilan Stratejek Sewm Milli Muarif (2015-2020). (2013)

[http://moe.gov.af/Content/files/NESP%20III%20Draft-](http://moe.gov.af/Content/files/NESP%20III%20Draft-June%2022%2c%202014%20(Dari).pdf)

[June%2022%2c%202014%20\(Dari\).pdf](http://moe.gov.af/Content/files/NESP%20III%20Draft-June%2022%2c%202014%20(Dari).pdf) / February, 2016.

National Association for the Protection of Persons with Disabilities

(UNDP/ANDP). (2007).

https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj3_rKPx6_WAhWDHJoK

[HZk_AEEQFggpMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.aihrc.org.af%2Fmedia%2Ffiles%2FResearch%2520Reports%2Fenglish%2FFair%2520Access%2520of%2520Children%2520to%2520Education%2520in%2520Afghanistan.pdf&usg=AFQjCNHyJGkOArc2IOdF9M8shM-SUMV4kQ/](http://www.aihrc.org.af/media/files/Research/2020/Reports/2020/Fair%20Access%20of%20Children%20to%20Education%20in%20Afghanistan.pdf) May, 2016.

Right to Education Project. (2006).

<http://www.right-to-education.org/issue-page/marginalised-groups/girls-women/> January, 2016.

The Global Coalition to Protect Education from Attack. (2011).

https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiZ7ODw-6vWAhUBXBQKHdgDDIUQFggI MA A&url=http%3A%2F%2Fwww.protectingeducation.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fdocuments%2Fgcpea_report_0.pdf&usg=AFQjCNHvOBZ9JyX0U6TJGQkCXSk7v3H9Wg/ Januaray, 2016.

Tolo News local TV channel. (2016)

<http://www.tolonews.com/fa/afghanistan/25394-163-afghan-schools-38-health-centers-hit-in-2014-un/> May, 2017.

Transitional Islamic Sate of Afghanistan, The Comprehensive National Disability Policy in Afghanistan, submitted to Ministry of Martyrs and disability. (2003).

https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj46OvCm6zWAhWBVRQKHWi6BasQFgglMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ucl.ac.uk%2Fccr%2Fccstaff%2Fjean-francois-trani%2Fccstaff%2Fjean-francois-trani%2FNationalDisabilityCommission1004.pdf&usg=AFQjCNHbbz1XcxHgCu_CUeUvKfp0EZOM5A/ June, 2016.

UN committee on the right of children. (2011).

<https://www.crin.org/en/library/publications/afghanistan-persistent-violations-childrens-rights#C/> February, 2016.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
UNESCO, Priority gender Equality action plan 2014-2021. (2013).

<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BS/P/GENDER/GEAPENGLISHFINAL.pdf/> April, 2016.

U.S. Department of State. (2001).

<https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/6185.htm/> October, 2015.

World Bank, Afghanistan: National Reconstruction and Poverty Reduction – The Role of Women in Afghanistan’s Future. (2005).

https://www.researchgate.net/publication/312195940_Afghanistan_national_reconstruction_and_poverty_reduction_-_the_role_of_women_in_Afghanistan%27s_future/ October, 2015.

World Health Organization: Promoting Rights and Community Living
For Children with Psychosocial Disability. (2015).

http://www.who.int/mental_health/publications/promoting_rights_and_community_living/en/ April, 2016.

Violence Against Women: Hopes for the Signing of the Law on the
Prevention of the Sexual Abuse of Women and Children.
(2016)

<http://da.azadiradio.com//a/28199660.html/> September, 2017.